

Algemeen ambtsbericht Angola

augustus 2002

Directie Personenverkeer, Migratie- en Vreemdelingenzaken i.o.
Afdeling Asiel- en Migratiezaken
Den Haag
070-348 56 12

27 augustus 2002

	<i>Pagina</i>
1	Inleiding 4
2	Landeninformatie 5
2.1	Basisgegevens 5
2.1.1	Land en volk 5
2.1.2	Geschiedenis 5
2.1.3	Staatsinrichting 11
2.2	Politieke ontwikkelingen 12
2.3	Veiligheidssituatie 19
2.4	Sociaal-economische situatie 25
2.5	Samenvatting 27
3	Mensenrechten 28
3.1	Juridische context 28
3.1.1	Verdragen en protocollen 28
3.1.2	Nationale wetgeving 28
3.2	Toezicht 30
3.3	Naleving en schendingen 31
3.3.1	Vrijheid van meningsuiting 33
3.3.2	Vrijheid van vereniging en vergadering 34
3.3.3	Vrijheid van godsdienst 34
3.3.4	Bewegingsvrijheid 35
3.3.5	Rechtsgang 39
3.3.6	Arrestaties en detenties 39
3.3.7	Mishandeling en foltering 41
3.3.8	Verdwijningen, buitengerechtelijke executies en moorden 41
3.3.9	Doodstraf 41
3.4	Positie van specifieke groepen 42
3.4.1	Vrouwen 42
3.4.2	Minderjarigen 43
3.4.3	Dienstplichtigen 44
3.4.4	UNITA- en FLEC-aanhangers 46
3.4.5	Homoseksuelen 47
3.5	Samenvatting 48
4	Migratie 50
4.1	Migratiestromen 50
4.2	Opvang binnenlandse ontheemden 50
4.3	Minderjarigen 52
4.4	Activiteiten van internationale organisaties 55
4.5	Beleid andere Europese landen 55
4.6	Samenvatting 56

5 Samenvatting

58

Bijlage 1 Kaart van Angola

Bijlage 2 Lijst van gevangenen in Angola

1 Inleiding

Dit ambtsbericht bevat een beschrijving van de situatie in Angola vanaf februari 2002 voor zover van belang voor de beoordeling van asielverzoeken en de besluitvorming over de mogelijke terugkeer van afgewezen asielzoekers. Het actualiseert de inhoud van het vorige ambtsbericht van januari 2002, kenmerk DPV/AM-743821, en de aanvullende brief van 17 april 2002¹, kenmerk DPV/AM-766547.

In hoofdstuk 2 worden de politieke en militaire ontwikkelingen behandeld, evenals de sociaal-economische situatie in Angola. Hoofdstuk 3 beschrijft de mensenrechtensituatie per mensenrechtenthema, en gaat in op de positie van specifieke groepen in de Angolese samenleving. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de opvang van ontheemden en de opvangmogelijkheden voor alleenstaande minderjarige asielzoekers (ama's), het beleid van andere westerse landen en de activiteiten van internationale organisaties in Angola. Hoofdstuk 5 bevat een samenvatting.

Aan de totstandkoming van dit ambtsbericht liggen vertrouwelijke rapportages van de Nederlandse Ambassade te Luanda ten grondslag. Bovendien is gebruik gemaakt van rapportages van andere EU-landen, VN-organisaties, niet-gouvernementele organisaties (ngo's) en berichtgeving in de media. Daar waar naar openbare bronnen wordt verwezen, zijn vaak ook vertrouwelijke bronnen gebruikt. Voor een overzicht van de openbare bronnen wordt verwezen naar de literatuurlijst.

¹

Ten opzichte van de brief van 17 april 2002, zijn in dit ambtsbericht enkele data aangepast (vergelijk § 2.2 Politieke ontwikkelingen)

2 Landeninformatie

2.1 Basisgegevens

2.1.1 Land en volk²

Angola is gelegen in het zuidwesten van Afrika en grenst aan de Atlantische Oceaan, de Democratische Republiek Congo (DRC), Zambia en Namibië. De bevolking, die in 1999 geschat werd op slechts 12 miljoen inwoners, bestaat voor 45% uit kinderen onder de 15 jaar. Slechts 5% is ouder dan 60 jaar. De Ovimbundu (37%), de Kimbundu (25%) en de Bakongo (13%) zijn de belangrijkste bevolkingsgroepen. De officiële taal is Portugees, en dit is de enige taal waarin het onderwijs plaatsvindt. Afrikaanse talen die gesproken worden zijn Umbundu, Kimbundu, Kikongo en andere Bantu-talen. In principe is Portugees de voertaal in Angola, maar in de grensgebieden wonen wel personen die naast hun inheemse taal alleen Frans (DRC), of -in veel mindere mate- Engels (Zambia, Namibië) spreken. Ook Duits of Afrikaans wordt wel gesproken, langs de grens met Namibië. Aangenomen wordt dat ongeveer 70% van de Angolezen Portugees spreekt; in Luanda is dit ongeveer 90%, in de meeste provincies 80%, in het extreme noorden 55%, en in het extreme zuiden 25%.

Het land is verdeeld in 18 provincies: Bengo, Benguela, Bié, Cabinda (een enclave tussen de DRC en Congo-Brazzaville), Cuando-Cubango, Cuanza Norte, Cuanza Sul, Cunene, Huambo, Huila, Luanda, Lunda Norte, Lunda Sul, Malanje, Moxico, Namibe, Uige en Zaire.

Geografisch kunnen een centraal hoogland, een overgangszone en een kustvlakte worden onderscheiden. De rivieren zijn grotendeels onbevaarbaar. Het klimaat is tropisch en vochtig in het noorden en subtropisch met minder regen in het zuiden. Op het centraal hoogland is het koeler en valt meer regen dan in de kustvlakte. Het regenseizoen loopt van oktober tot april.

De hoofdstad Luanda is onderverdeeld in municipio's, die bestaan uit een aantal comuna, die weer opgedeeld zijn in bairro's.

De Angolese munteenheid is sinds 1 december 1999 de *Kwanza*. Deze kwam in de plaats voor de *Kwanza Reajustado* in de verhouding 1:1.000.000. De *Kwanza Reajustado* was nog tot 1 september 2000 in gebruik naast de nieuwe *Kwanza*. 1 USD was eind mei 2002 rond de 40 *Kwanza*.

2.1.2 Geschiedenis

De Angolese hoofdstad Luanda werd in 1575 door Portugal gesticht. De stad werd een belangrijke schakel in de slavenhandel. Het duurde tot het begin van de

²

Europa Publications, *Africa South of the Sahara 2002, Angola* (Londen 2001)

twintigste eeuw voordat het binnenland onder koloniaal bestuur kwam. Tot 1974 hadden zich ongeveer 330.000 blanken in Angola gevestigd.

In de twintigste eeuw ontstonden apart van elkaar in verschillende delen van het land vrijheidsbewegingen, die onafhankelijkheid van Portugal nastreefden. Vanaf het midden van de jaren zestig konden drie groeperingen onderscheiden worden, die er niet in slaagden samen een front te vormen:

- Movimento Popular de Libertação de Angola (MPLA), in hoofdzaak voortgekomen uit de halfbloedgemeenschap in Luanda en de Umbundu etnische groep uit de omgeving van de hoofdstad;
- Frente Nacional de Libertação de Angola (FNLA), grotendeels voortgekomen uit de Bakongo etnische groep uit de noordelijke provincies; en
- Uniao Nacional para a Independência Total de Angola (UNITA), opgericht door Jonas Savimbi in 1966, en grotendeels steunend op de Ovimbundu en andere etnische groepen uit de centraal-zuidelijke provincies.

Het kleinere Frente de Libertação do Enclave de Cabinda (FLEC) beijverde zich voor onafhankelijkheid van de aparte Portugese kolonie Cabinda.

Na de anjerrevolutie in Portugal in 1974 probeerde Portugal zo snel mogelijk van zijn koloniën af te komen. In januari 1975 bereikten MPLA, UNITA en FNLA overeenstemming met de Portugese autoriteiten over de datum van onafhankelijkheid: 11 november 1975. Tot die datum zou Angola geregeerd worden door een overgangsregering met vertegenwoordigers van de drie onafhankelijkheidsbewegingen en Portugal. Deze regering kwam echter al spoedig ten val. Savimbi stelde dat de MPLA onvoldoende deed voor de Afrikanen en optrad als vertegenwoordiger van buitenlandse belangen. Angola verviel vervolgens aan de vooravond van de onafhankelijkheid in een burgeroorlog. In die strijd had de MPLA met Cubaanse steun Luanda in handen - waarmee zij aanspraak maakte op de erfenis van de koloniale staat - , terwijl een UNITA-FNLA-verbond zijn hoofdkwartier had in Huambo in het centrale hoogland. Het Zuid-Afrikaanse leger steunde UNITA vanuit het zuiden. Belangrijke nederlagen leidden ertoe dat het FNLA als beweging aan belang inboette.

De strijd in Angola stond lange tijd in het teken van de koude oorlog en de strijd tegen apartheid. Na het einde van de koude oorlog verlegden de strijdende groepen hun doel naar controle over (een deel van) de natuurlijke hulpbronnen van het land. Deze verschuiving van de inzet van de strijd werd vereenvoudigd door een aantal factoren. In de eerste plaats beschikt Angola over grote natuurlijke rijkdommen, zoals olie (met name in de oceaanbodem), en diamanten (in het binnenland). Na de onafhankelijkheid groeide het belang van de informele economie en het informele staatsbestuur. Dit gebeurde onder meer doordat een groot deel van de bevolking de postkoloniale overheid niet als legitiem ervoer, maar ook doordat de Angolese staat slecht geïnstitutionaliseerd was door de

koloniale machthebbers. De staat verzwakte, waardoor het mogelijk werd voor gewapende groepen als MPLA (het regeringsleger), UNITA en FLEC om controle te krijgen over bepaalde delen van het land, en de daar beschikbare natuurlijke rijkdommen. Door het groeiende belang van de informele economie en door de groeiende buitenlandse afzetmarkt werd het mogelijk die natuurlijke rijkdommen te gelde te maken.

1991: vredesakkoord van Bicesse

In 1990, het einde van de Koude Oorlog, verlieten de Cubanen onder toezicht van de VN Angola Verificatie Missie (UNAVEM I) Angola en in mei 1991 tekenden de MPLA en UNITA de vredesakkoorden van Bicesse. In dat jaar werd ook UNAVEM II opgericht ter verificatie van de implementatie van die akkoorden. In de aanloop naar de akkoorden van Bicesse had de MPLA besloten de eenpartijstaat op te heffen en de politieke partijen (met name UNITA) toe te staan. Van het marxistisch-leninisme, dat in 1977, twee jaar na de overname van de macht door de MPLA onder Augustinho Neto, tot staatsideologie was verheven, werd in 1991 afstand gedaan en in datzelfde jaar werd een meerpartijensysteem geïntroduceerd.

De periode 1992-1998: meerpartijbewind, akkoorden van Lusaka

In 1992 volgden algemene presidents- en parlementaire verkiezingen. President José Eduardo Dos Santos won de presidentsverkiezingen nipt met 49,6% van de stemmen tegen Savimbi 40,1%.

Ook de parlementsverkiezingen werden een overwinning voor de MPLA. De zetelverdeling werd als volgt: MPLA 129, UNITA 70, Partido Renovador Social (PRS) 6, FNLA 5, Partido Liberal Democrata (PLD) 3. Zeven splinterpartijen kregen ieder één zetel.

Hoewel de verkiezingen volgens de Verenigde Naties (VN) vrij en eerlijk waren verlopen, verwierp UNITA de uitkomst en hervatte de burgeroorlog.

In 1994 tekenden de regering en UNITA, in een nieuwe poging de burgeroorlog te beëindigen, de akkoorden van Lusaka na een jaar lang bemiddelen door de speciale vertegenwoordiger van de VN, de Malinees Alioune Blondin Beye.

In de akkoorden van Lusaka werd onder meer bepaald dat:

- UNITA zijn wapens zou inleveren;
- een nationaal leger gevormd zou worden, waarin een gedeelte van de UNITA troepen opgenomen zou worden;
- een regering van nationale eenheid en verzoening gevormd zou worden;
- het overheidsgezag uitgebreid zou worden naar gebieden die op dat moment onder UNITA controle stonden;
- er een grote VN-vredesmacht zou komen (UNAVEM III).

In de daaropvolgende periode kwam in het algemeen de regering zijn verplichtingen na, hoewel het optreden van de politie en in mindere mate het leger

in voormalige UNITA-gebieden veel kritiek ocriep. De in de akkoorden voorziene regering van nationale eenheid en verzoening werd uiteindelijk in april 1997 gevormd. Vier UNITA-ministers maakten er deel van uit.

In tegenstelling tot de regering voldeed UNITA niet aan zijn verplichtingen. Het handhaafde een belangrijke militaire capaciteit. Verder droeg UNITA slechts geleidelijk zijn gebieden over, en na – soms terechte – kritiek op het handelen van de overheid in die vrijgekomen gebieden kwam het proces van overdracht tot stilstand. Medio 1998 bleek steeds duidelijker dat Savimbi weigerde de verplichtingen, voortvloeiend uit de Lusaka-akkoorden, zoals de overdracht van gebieden aan de centrale regering en de demobilisatie van zijn troepen, na te komen.

Op 1 september 1998 schorste de regering de vier UNITA-ministers en de 70 UNITA parlementsleden wegens het niet nakomen van de Lusaka-akkoorden door UNITA. De volgende dag publiceerde een comité van vijf senioren UNITA-leden een manifest waarin scherpe kritiek op de leiding van UNITA werd geuit wegens het niet nakomen van de Lusaka-akkoorden. Dit comité splitste zich af van UNITA en werd later UNITA-Renovada genoemd.

Vrijwel onmiddellijk erkende de Angolese regering de afgescheiden UNITA-leden als de enige vertegenwoordigers van UNITA. De geschorste ministers en parlementariërs werden, op enkelen na, in hun functies hersteld (ook zij die niet de UNITA-Renovada aanhingen, maar wel de bombardementen op de burgerbevolking door UNITA veroordeelden).³

De periode na december 1998: hervatting van de burgeroorlog

De militaire afspraken in de akkoorden van Lusaka verloren uiteindelijk in december 1998 hun waarde toen het Angolese leger een offensief begon tegen de UNITA-bolwerken Andulo en Bailundo in het centrale hoogland. UNITA, dat veel sterker bleek dan verwacht, sloeg de aanval af en opende tegenaanvallen op de steden Huambo en Kuito. Het offensief breidde zich uit en in augustus 1999 had UNITA in grote delen van het land het regeringsleger (Forças Armadas Angolanas - FAA) in het defensief gedrongen. Na die overwinningen van UNITA herbewapende het Angolese leger zich en startte in september 1999 operatie “Restauro”.

Vanaf het begin van operatie “Restauro” werden belangrijke overwinningen behaald op UNITA, mede door aanvallen vanuit Noord-Namibië, mogelijk gemaakt door een overeenkomst met president Nujoma van Namibië. Tot een zelfde soort overeenkomst met Zambia kwam het niet, ondanks besprekingen op hoog niveau tussen Zambiaanse en Angolese delegaties.

³

In het algemene spraakgebruik blijft verwarring bestaan over wat en wie de term UNITA precies aanduidt. Verderop in deze paragraaf wordt een korte beschrijving gegeven van de verschillende groepen die gebruik maken van de naam UNITA.

Sinds 1999 heeft de gewapende vleugel van UNITA grote verliezen geleden, waaronder steden, bases en vliegvelden die essentieel waren voor de bevoorrading. Als gevolg daarvan was UNITA niet meer in staat een bedreiging te vormen voor de staatsmacht. Savimbi ging hierop noodgedwongen over op guerrilla-tactieken. Zonder de noodzakelijke centrale coördinatie vervielen rondzwervende gewapende UNITA-guerrillagroepen, onder het mom van politiek geïnspireerde guerrilla-activiteiten, tot - in hoofdzaak - banditisme. Waar vóór de operatie “Restauro” een min of meer heldere scheiding bestond tussen door UNITA beheerst gebied en door de regering beheerst gebied, kreeg het regeringsleger nu in principe overal toegang. Wel raakten de regeringstroepen dunner gespreid over het land, waardoor de mogelijkheden tot het bieden van bescherming aan burgers tegen dergelijke gewapende groepen per saldo in vele gebieden verminderden.

De nadruk van de VN-bemoeienis lag voorafgaand aan de verslagperiode in toenemende mate op pogingen om het VN-sanctieregime tegen UNITA effectief te maken. De sancties omvatten onder meer een verbod op leverantie van wapens en olieproducten aan UNITA en een verbod op de handel in diamanten afkomstig uit UNITA-gebied. Dit sanctieregime werd aanvankelijk op grote schaal ontdoken. UNITA bleef ondanks de sancties voldoende inkomsten verwerven om haar eigen organisatie en de strijd gaande te houden.

Ondertussen was de oorlog ook voor personen in het regeringsleger een bron van inkomsten geworden. Zo vindt bijvoorbeeld illegale diamantwinning en parallel banditisme (met name veediefstal) plaats door hoge militairen van het regeringsleger en lokale autoriteiten. Bendes voeren roofovervallen uit en vechten onderlinge conflicten uit die vervolgens aan UNITA worden toegeschreven. Ook kan niet worden uitgesloten dat in sommige gevallen werd samengewerkt met UNITA-strijders.

UNITA

De oorspronkelijke beweging UNITA, ontstaan in maart 1966 onder leiding van Savimbi, viel in 1998 uiteen in twee groeperingen, die beide pretendeerden de echte UNITA te zijn.

In de eerste plaats was er de gewapende factie van UNITA onder leiding van Savimbi. Savimbi begon als leider van de onafhankelijkheidsbeweging UNITA, die zich na de onafhankelijkheid omvormde tot een rebellenbeweging die de legitimiteit van de MPLA-regering betwistte. Sinds eind 1999 was deze rebellenbeweging niet meer in staat een conventioneel militaire bedreiging te vormen voor de regering, en was zij overgegaan tot guerrilla-oorlogsvoering. De troepen van Savimbi hadden vanaf dat moment voornamelijk nog invloed in grote delen van het platteland.

De politieke factie van UNITA bestond sinds 1998 uit de parlementaire vertegenwoordiging in Luanda. Deze was officieel één geheel, maar bestond in de praktijk uit een schakering van loyaliteiten tussen UNITA-Renovada, onder

leiding van Manuvakola, en Savimbi. UNITA-Renovada beschouwde zichzelf als de echte UNITA, omdat het de structuren van de partij in regeringsgebied via een vreedzaam en open politiek congres in 1998 heeft overgenomen. Manuvakola was in 1994 de vertegenwoordiger van Savimbi die het Lusaka-akkoord ondertekende. Daar Savimbi zich niet aan het akkoord heeft gehouden, beschouwt Manuvakola hem niet langer als leider van UNITA. Er maken enkele Renovada-ministers deel uit van de regering, waaronder voormalig Renovada-leider Valentim.

Door een grote meerderheid⁴ van UNITA-leden in het parlement werd de overname van de partij door Manuvakola echter niet of maar gedeeltelijk erkend. Volgens hen was UNITA-Renovada een verlengstuk van de MPLA geworden door de subsidies en privileges die de Renovada-leden genoten. Een invloedrijke aanvoerder van deze groep in het parlement die aangeduid werd als UNITA-Autonome, was Chivukuvuku.

Savimbi distantieerde zich sinds 1998 herhaaldelijk van beide politieke groepen in Luanda, en voelde zich slechts politiek vertegenwoordigd door UNITA-woordvoerders in Europa. Wanneer de UNITA-parlementsleden zich te veel afzetten tegen Savimbi, viel hij hen vaak via de media aan. Over het algemeen wordt aangenomen dat er geen direct contact was tussen Savimbi en de politieke UNITA-groepen in Luanda. Renovada had te duidelijk afstand genomen van Savimbi, en hoewel Autonome dichterbij Savimbi stond, maakte Chivukuvuku teveel aanspraak op een eventueel presidentskandidaatschap om geaccepteerd te kunnen worden door Savimbi.

De verschillende UNITA-groeperingen in het parlement speelden een relatief invloedrijke rol, en kregen over alle onderwerpen het woord. Over het algemeen lieten de UNITA-parlementsleden zeer kritische geluiden horen, en bij de discussie over een nieuwe grondwet slaagde de UNITA-fractie erin met andere partijen een front te vormen tegen de MPLA. De invloed van het parlement op de regering is echter zeer betrekkelijk, zodat de stem van UNITA-parlementsleden in het overheidsbeleid in de praktijk beperkt was.

Cabinda

In de enclave Cabinda, waar het grootste deel van de Angolese olieproductie en dus van de olie-inkomsten vandaan komt, zijn verscheidene onafhankelijkheidsbewegingen actief. Cabinda had voorheen een aparte koloniale status⁵ gekregen, omdat Portugal aanvankelijk van plan was het olierijke Cabinda

⁴ 15 van de 70 UNITA-parlementsleden steunden Manuvakola toen deze protesteerde tegen de wijze waarop Gato de macht binnen UNITA naar zich toetrok na de dood van Savimbi (zie ook § 2.2 Politieke ontwikkelingen). Dit aantal geeft enigszins de getalsmatige verhoudingen aan tussen UNITA-Renovada-aanhangers en overige UNITA-parlementsleden.

⁵ Het Verdrag van Simulambuco van 1885 maakte van Cabinda een Portugees protectoraat. In dit verdrag werd de territoriale integriteit van Cabinda gewaarborgd. In 1974 kondigde de Portugese regering een referendum aan over zelf-beschikking van Cabinda, maar dit

bij onafhankelijkheid in eigen handen te houden. Na de onafhankelijkheid werd Cabinda uiteindelijk toch weer een provincie van Angola.

Diverse afsplitsingen van de onafhankelijkheidsbeweging FLEC (Frente de Libertação do Enclave de Cabinda), waaronder de FLEC-FAC (Forças Armadas de Cabinda) en de FLEC-Renovada, alsmede de FDC (Frente Democrática de Cabinda) genoten brede steun van de bevolking en controleerden een groot deel van de provincie. De regering heeft haar macht nooit echt voorbij de kuststrook en de grotere steden kunnen vestigen. FLEC-groepen maakten zich de afgelopen jaren schuldig aan ontvoeringen van buitenlanders, met name Portugezen. Als voorwaarde voor vrijlating eisten de ontvoerders erkenning door Portugal van Cabinda's recht op zelfbeschikking. Uiteindelijk werden de meeste gijzelaars vrijgelaten voor losgeld.

FDC, FLEC-FAC en FLEC-Renovada hebben gewapende takken, en propageren actief de gewapende strijd, al werd deze stellingname in de verslagperiode slechts sporadisch in praktijk gebracht. De regering onderhield contacten met de politieke factie van het gematigde FLEC-Renovada. Over de politieke organisatiestructuren van de verschillende facties, en de onderlinge machtsverhoudingen is weinig bekend. De voorzitter van FLEC is commandant Antonio Luis Lopes, en de vicevoorzitter is predikant Anny Antonio Da Silva Kitembo. Van FLEC-FAC is Dom Nzita Henriques Tiago de voorzitter, van de FDC Francisco Xavier Lubota, en van FLEC-Renovada Antonio Bento Bembe.

De regering heeft aan het probleem-Cabinda altijd een lagere prioriteit gegeven dan aan de strijd met UNITA. Stappen van de centrale autoriteiten die tot een bescheiden toename van de lokale autonomie leidden, namen het separatisme enige wind uit de zeilen. Deze stappen hielden echter niet veel meer in dan een kleine ophoging van de middelen voor de gouverneur, en een toegenomen bereidheid van de regering om over geschilpunten te praten met onafhankelijkheidsgroepen in Cabinda. Een groot verschil met de houding van de regering ten opzichte van andere provincies is niet te onderscheiden. De gouverneur van Cabinda is evenals de gouverneurs van andere provincies lid van de MPLA, en benoemd door de president.

2.1.3 Staatsinrichting

De Angolese grondwet dateert van 11 november 1975 en is een aantal malen, laatstelijk op 26 augustus 1992, herzien. De laatste herziening betrof de invoering van een meerpartijensysteem. Sinds geruime tijd is binnen de Nationale

referendum werd nooit gehouden; bij de onafhankelijkheid van Angola in 1975 werd Cabinda tot onvervreemdbaar deel van Angola verklaard. Bron: Amnesty International, *Angola. Extrajudicial executions and torture in Cabinda* (april 1998)

Assemblee een Commissie voor Constitutionele Hervorming doende een geheel nieuwe grondwet te ontwerpen.

De Republiek Angola (tot augustus 1992 de Volksrepubliek Angola) is in naam een parlementaire meerpartijendemocratie, in feite echter een republiek met een sterk presidentieel systeem. De president is tevens opperbevelhebber van de strijdkrachten. Hij benoemt (en ontslaat) de overige leden van het kabinet, hij benoemt de rechters van het Hooggerechtshof en schrijft verkiezingen uit. Sinds januari 1999 staat de president direct aan het hoofd van het kabinet, en is de functie van eerste minister opgeheven.

De volksvertegenwoordiging bestaat uit één kamer, de Nationale Assemblee (*Assembléia Nacional*), en heeft 220 zetels. De leden worden volgens het systeem van evenredige vertegenwoordiging gekozen, in principe voor een termijn van vier jaar. Op 29-30 september 1992 werden echter de laatste verkiezingen gehouden, zowel voor het parlement als voor de president, die tevens de eerste meerpartijenverkiezingen waren. Sindsdien zijn nieuwe verkiezingen steeds uitgesteld in verband met de burgeroorlog.

Aan het hoofd van de provincies staat een gouverneur, bijgestaan door een vice-gouverneur, die beiden door de president benoemd worden.

Het rechtssysteem is gebaseerd op Portugees burgerlijk recht en op gewoonterecht.

De onafhankelijkheid van de rechtspraak is in de grondwet vastgelegd.

De wettelijke leeftijd voor meerderjarigheid is 18 jaar.

2.2 Politieke ontwikkelingen

Voorafgaand aan de verslagperiode vond voornamelijk een woordenspel plaats over vredesbesprekingen. De regering toonde zich, als gevolg van de sterke militaire positie ten opzichte van Savimbi, bereid tot dialoog, hoewel niet met Savimbi zelf, en wilde de Lusaka-akkoorden zeker niet ter discussie stellen; Savimbi wilde juist onderhandelen over de Lusaka-akkoorden. De regering had voorzichtig toegestaan dat de VN contact zochten met een vertegenwoordiger van Savimbi's UNITA in de Verenigde Staten, en Savimbi was inmiddels bereid om de Lusaka-akkoorden als uitgangspunt voor onderhandelingen te nemen. In de praktijk had dit de partijen nauwelijks dichter bij elkaar gebracht, en tot geen enkel concreet voorstel voor de vredesbesprekingen geleid, noch van de kant van de regering, noch van de kant van Savimbi.

In de maanden januari en februari 2002 maakte het regeringsleger een grote opmars, vooral in de provincie Moxico, waar Savimbi en zijn hoogste functionarissen zich zouden bevinden. Verscheidene hoge UNITA-functionarissen werden in deze maanden gedood of gevangen genomen, of liepen over naar regeringszijde.

Op 22 februari 2002 werd Savimbi in een vuurgevecht met het regeringsleger gedood.

Staakt-het-vuren-akkoord tussen regering en UNITA

Aanvankelijk reageerde de regering afwijzend op de oproepen vanuit binnen- en buitenland om in reactie op de dood van Savimbi een eenzijdig staakt-het-vuren af te kondigen. President Dos Santos noemde begin maart de verwachting dat de regering aan die oproepen tegemoet zou komen nog ‘absurd’.⁶ Maar op 13 maart, bijna drie weken na de dood van Savimbi, gaf de Angolese regering het leger opdracht aanvallende militaire acties tegen Savimbi’s UNITA op te schorten. Ook werd aangekondigd dat een programma opgezet zou worden om gedemobiliseerde UNITA-strijders te integreren in de Angolese samenleving. De regering ging nog steeds uit van uitvoering van het Lusaka-protocol. Omdat een tweede verkiezingsronde, die in 1992 nooit plaatsgevonden had, niet meer mogelijk was zonder Savimbi, gaf de Angolese regering aan een politieke en juridische oplossing te zoeken voor dit probleem. In de tussentijd kondigde de regering aan UNITA-functionarissen aan te zullen stellen op die posten (ministers-, gouverneurs-, ambassadeursposten etc.) die onder het Lusaka-protocol aan UNITA waren toegewezen.⁷

Twee dagen na de opschorting van alle offensieve militaire acties tegen UNITA, kondigde de regering aan dat in Moxico in Oost-Angola een wederzijds staakt-het-vuren overeengekomen was met een delegatie onder leiding van de chef-staf van UNITA, Kamorteiro.⁸ Op 20 maart 2002 spraken Kamorteiro en Generaal Nundo van het Angolese leger elkaar opnieuw, met het doel tot een definitief staakt-het-vuren te komen.⁹ Op 4 april 2002 ondertekenden Kamorteiro en Nundo een officiële staakt-het-vuren-overeenkomst, in de vorm van een Memorandum of Understanding (MoU), addendum bij de Vredesakkoorden van Lusaka van november 1994. Deze overeenkomst op militair niveau moet de weg vrij maken voor verdere besprekingen op politiek niveau.

Hoewel de nadruk wordt gelegd op de verzoening tussen de regering en UNITA, betekent het akkoord van 4 april 2002 in feite de overwinning van de regering op UNITA. Door de VN-sancties was UNITA zo verzwakt geraakt, dat er voor de ondervoede strijders weinig anders opzat dan in te gaan op het aanbod tot een

⁶ *Jornal de Angola, Interview met president Dos Santos door Voice of America: ‘To declare a unilateral ceasefire would be absurd’* (1 maart 2002)

⁷ *Declaration by the government of the Republic of Angola* (13 maart 2002)

⁸ UNSC, (S/2002/300) *Identical letters dated 20 March 2002 from the Permanent Representative of Angola to the United Nations addressed to the Secretary-General and the President of the Security Council* (21 maart 2002), en REUTERS, *Angola ceasefire talks delayed – report* (18 maart 2002)

⁹ AFP, *Tweede overleg tussen Angolees leger en rebellen* (21 maart 2002)

staakt-het-vuren. Savimbi had in de laatste maanden van zijn leven al het standpunt opgegeven dat de Lusaka-akkoorden opnieuw ter discussie gesteld zouden moeten worden. De dood van Savimbi betekende bovendien dat, om over vrede te onderhandelen, de regering niet terug hoefde te komen op haar standpunt dat zij niet met Savimbi zelf wenste te onderhandelen. In deze situatie kon dan ook binnen relatief korte tijd overeenstemming bereikt worden over voortzetting van de uitvoering van het Lusaka-protocol.

Door middel van het Memorandum of Understanding committeerden de partijen zich op 4 april 2002, conform de akkoorden van Lusaka, aan de militaire agendapunten die deel uitmaakten van het Lusaka-akkoord, en in maart 2002 reeds mondeling overeengekomen waren. Deze houden in een staakt-het-vuren, de demilitarisatie van de UNITA strijdkrachten en de integratie van een deel van deze strijdkrachten (5000 militairen) in het regeringsleger en de politie. Het akkoord behelst tevens een reïntegratie-programma en de oprichting van een ‘vierde tak’ van het leger, die zich bezig moet gaan houden met nationale wederopbouw.¹⁰ Onmiddellijk na de ondertekening werden enkele belangrijke UNITA-bevelhebbers opgenomen in het Angolese regeringsleger¹¹, en werd begonnen de naar schatting 50.000 UNITA-strijders bijeen te brengen en te ontwapenen of te integreren in het regeringsleger.¹² Elke ondercommandant van UNITA kreeg een kamp tot zijn beschikking waar hij zijn, vaak uitgehongerde, troepen kon onderbrengen. In juni 2002 waren in geheel Angola 38 demobilisatiekampen (ook wel inkwartieringskampen genoemd) opgezet¹³, waarin volgens de regering reeds 79.000 voormalige UNITA-strijders waren aangekomen.¹⁴

Reeds vóór de ondertekening van het MoU had het parlement op 2 april 2002 unaniem een voorstel aangenomen, ingediend door de regering, voor een nieuwe Amnestiewet, met een geldigheid tot 45 dagen na de dag dat de wet van kracht werd.¹⁵ Die periode van 45 dagen gaf aanleiding tot hevige debatten in het parlement, daar oppositiepartijen de periode te kort vonden om strijders uit verafgelegen gebieden de kans te geven zich op tijd aan te melden. In de praktijk werd de termijn echter niet zo strikt genomen; ook in de maanden na het verloop van de termijn meldden zich nog voormalige UNITA-strijders bij de demobilisatiekampen, zonder dat dit tot problemen leidde.

Onduidelijk is welke de precieze tekst van de Amnestiewet is; minstens twee versies circuleren, die beide als gezaghebbend beschouwd worden. In de ene tekst

¹⁰ Ibrahim Gambari, *Briefing to the Security Council on the Situation in Angola* (22 april 2002), UNSC, (S/2002/300) *Identical letters dated 20 March 2002 from the Permanent Representative of Angola to the United Nations addressed to the Secretary-General and the President of the Security Council* (21 maart 2002) en UNOA/HRD, *Weekly report* (1 april 2002), p. 1

¹¹ *Jornal de Angola* (7 april 2002)

¹² *Jornal de Angola* (6 april 2002)

¹³ *Jornal de Angola* (23 april 2002)

¹⁴ IRIN, *More than expected in demob camps, govt can't cope* (12 juni 2002)

¹⁵ Angop, *Parliament unanimously passes amnesty law* (3 april 2002)

wordt amnestie afgekondigd voor ‘alle misdaden begaan in het kader van het gewapende conflict tussen UNITA-strijdkrachten en de regering’. In de andere tekst wordt gesproken van amnestie voor ‘alle militaire misdaden en misdaden tegen de staatsveiligheid in het kader van het Angolese conflict’. De wet is in eerste instantie gericht op UNITA en het Angolese regeringsleger.

In het MoU van 4 april 2002 garandeerde de Angolese regering dat een Amnestiewet zou worden aangenomen voor genoemde misdaden. In feite was deze wet, op het moment van tekening van het MoU dus al door het parlement aangenomen. De speciale adviseur voor Afrika van de secretaris-generaal van de Verenigde Naties (VN), Ibrahim Gambari, maakte kenbaar dat de VN reserves heeft ten aanzien van die amnestie (‘... *UN, as a matter of principle, does not recognise the validity of any amnesty granted in respect of crimes against humanity or war crimes which may have been committed in the context of the conflict ...*’), en zaaide daardoor een aanzienlijke mate van onrust binnen de militaire gelederen (zowel van het regeringsleger als van UNITA). De militaire leiding van UNITA en ook bepaalde generaals van het regeringsleger waren bezorgd dat deze VN-reserve negatieve effecten zou hebben op de bereidheid van sommigen binnen UNITA de wapens neer te leggen.

Niet alleen de opstelling van de VN heeft twijfels doen rijzen over de haalbaarheid van de demobilisatie. Binnen zeer korte tijd na de ondertekening van het staakt-het-vuren meldden zich tienduizenden voormalige UNITA-strijders en hun familieleden in de demobilisatiekampen. Het overgrote deel van de voormalige strijders was zwaar ondervoed. De Angolese regering vroeg de internationale organisaties de voedsel- en gezondheidszorg in deze kampen op zich te nemen, maar deze organisaties kwamen voor de ondertekening van het staakt-het-vuren reeds met moeite tegemoet aan de hulpvraag van de grote aantallen ontheemden die Angola kent. Desalniettemin zetten de internationale organisaties de eerste hulpverleningsoperaties in gang. In mei 2002 gaven hulporganisaties echter aan dat zij de onverwacht grote toestroom niet aankonden, en dat als gevolg daarvan in de kampen ongeveer vijf personen per dag stierven.¹⁶ Het succes van de demobilisatie zal daarom afhangen van de mate waarin de regering haar aandeel op zich neemt in het bieden van opvang die aansluit op de verwachtingen en wensen van de voormalige strijders.

Ontwikkelingen binnen UNITA

Binnen UNITA waren meerdere kandidaten voor de opvolging van Savimbi. Uit de militaire factie van Savimbi zelf kwamen twee kandidaten, namelijk de gematigder Antonio Dembo, de vice-president van UNITA, en de hardliner Paulo Lukamba ‘Gato’, de secretaris-generaal van UNITA. Dembo stierf echter enkele dagen na de dood van Savimbi¹⁷. Gato riep zichzelf uit tot coördinator van een

¹⁶ Reuters, *UN forecasts Angolan peace but warns of starvation* (21 mei 2002)

¹⁷ Volgens UNITA stierf Dembo aan acute diabetes, maar onafhankelijk onderzoek naar de doodsoorzaak is niet uitgevoerd.

management commissie voor UNITA, die de mogelijkheden zou gaan onderzoeken om een einde aan alle geweld in Angola te maken. Deze commissie zou voorbereidingen treffen voor een congres, waarop alle UNITA-groeperingen samen een nieuw leiderschap zouden moeten kiezen.¹⁸

Vooralsnog tonen de verschillende stromingen binnen UNITA (de politieke facties in Luanda, de militaire facties in het veld, en de vertegenwoordigers in Europa) een redelijke mate van saamhorigheid. Na de ondertekening van het Memorandum of Understanding brak een openlijk leiderschapsconflict uit tussen generaal Gato en Manuvakola, de leider van UNITA-Renovada, één van de politieke UNITA-facties in Luanda.¹⁹ Lukamba Gato gaf sindsdien aan niet beschikbaar te zijn voor het voorzitterschap van UNITA.²⁰

Aanvankelijk werden de besprekingen tussen UNITA en de regering door UNITA-vertegenwoordigers²¹ in het buitenland als ‘farce’ bestempeld. Enige tijd waren er geruchten dat Kamorteiro, evenals secretaris voor externe relaties, Sakala, en secretaris-generaal Gato, door de Angolese regering waren gearresteerd en vanuit een positie van gevangenschap aan de vredesbesprekingen deelnamen.²² Eind maart 2002 gaf Isaias Samakuva, de UNITA-vertegenwoordiger in Parijs echter een verklaring uit, dat hij Lukamba Gato’s management commissie erkende en steunde.²³ In dezelfde week tekenden 55 van de 70 UNITA-parlementsleden een verklaring waarin zij steun betuigden aan de management commissie van Lukamba Gato. Manuvakola was één van de parlementsleden die de verklaring niet ondertekenden.²⁴ Eind juli 2002 trad Manuvakola af als leider van UNITA-Renovada, naar verluidt om de onderhandelingen over hereniging van de verschillende UNITA-facties niet verder op te houden.²⁵

Vredesproces

De Angolese regering voorziet twee fases in het vredesproces. In de eerste fase zullen militaire kwesties aan de orde gesteld worden en zullen de afspraken uit het Memorandum of Understanding ten uitvoer moeten worden gebracht. In de tweede fase zouden de politieke afspraken in het Lusaka-protocol uitgevoerd moeten worden. Dit zou onder andere inhouden dat UNITA-functionarissen kabinetsposities, gouverneurs- en ambassadeursposities aangeboden zouden

¹⁸ UNOA/HRD, *Weekly report* (18 maart 2002), p. 2

¹⁹ Manuvakola verklaarde op 9 april dat UNITA op dat moment twee woordvoerders had, namelijk die van de democraten waaronder hijzelf, en die van de management commissie, die een dictatoriale ideologie geerfd heeft van Savimbi. Bron: *Jornal de Angola* (10 april 2002)

²⁰ *Jornal de Angola*, *Interview met Paulo Lukamba Gato* (13 april 2002)

²¹ Isaias Samakuva van de vertegenwoordiging van UNITA in Parijs, Rui Oliveira van de vertegenwoordiging in Portugal, Adalberto da Costa van de vertegenwoordiging in Rome.

²² REUTERS, *Angola armed forces report truce, rebels cry foul* (16 maart 2002)

²³ *Folha 8* (week 12 2002)

²⁴ *Agora* (week 13 2002)

²⁵ IRIN, *UNITA-Renovada leader steps down* (31 juli 2002)

krijgen. De tweede fase zou moeten leiden naar verkiezingen binnen twee tot tweeënehalf jaar.²⁶

De regering heeft moeten toegeven dat verkiezingen niet plaats zullen kunnen vinden in 2002, zoals voorafgaand aan de verslagperiode steeds werd volgehouden door verscheidene regeringsfunctionarissen. De Angolese regering heeft aangegeven UNITA tijd en ruimte te zullen bieden om zich te reorganiseren en terug te keren naar de politiek. Daarnaast is het van belang dat de 4 miljoen ontheemden geregistreerd worden, en de demobilisatie van militairen wordt voltooid.²⁷ Kiezersregistratie en bewegingsvrijheid moeten dus gegarandeerd kunnen worden, maar ook is het van belang dat er vorderingen worden gemaakt met de opstelling van de nieuwe grondwet.²⁸

De tweede ronde van de verkiezingen uit 1992, die volgens het Lusaka-protocol nog gehouden moeten worden, zijn wat MPLA betreft van de baan, aangezien Savimbi niet meer deel kan nemen aan die verkiezingen.²⁹

In december 2001 gaf president Dos Santos nogmaals aan zich niet opnieuw kandidaat te zullen stellen voor het presidentschap. Hierop ontstond een publieke discussie over zijn opvolging, die de tegenstellingen tussen de gematigden en hardliners binnen de MPLA duidelijker aan het licht bracht. Waarnemers sluiten niet uit dat Dos Santos zijn besluit zal terugdraaien.

Cabinda

Gesprekken op ambtelijk niveau over verruiming van de provinciale autonomie van Cabinda duren voort, evenals de low-level militair-politionele acties tegen het - in omvang beperkte - gewapende verzet. Er zijn geen spectaculaire recente ontwikkelingen te vermelden. De centrale regering wil de onafhankelijkheidsbewegingen die opereren in Cabinda betrekken in het wapenstilstandsproces dat op gang is gekomen met het Memorandum of Understanding van 4 April 2002. Daarbij zou, volgens bronnen binnen OCHA, het Fonds voor Vrede en Verzoening, dat op 11 november 2001 ter ere van 25 jaar onafhankelijkheid van Angola door de Angolese regering werd ingesteld, ook voor Cabinda geldig worden. Een - onbekend - aantal prominente FLEC-functionarissen zou daar positief op gereageerd hebben.

²⁶ Ibrahim Gambari, *Briefing to the Security Council on the Situation in Angola* (22 april 2002), p. 3

²⁷ *Jornal de Angola*, *Interview met president Dos Santos door Voice of America: 'To declare a unilateral ceasefire would be absurd'* (1 maart 2002)

²⁸ Economist Intelligence Unit (EIU), *Country report for Angola* (januari 2002), p. 1

²⁹ UNOA/HRD, *Weekly report* (18 maart 2002), p. 2

Buitenlandse betrekkingen

In het recente verleden was het buitenlands beleid van de Angolese regering met name gericht op het verkrijgen en behouden van internationale steun voor de VN-sancties tegen UNITA. De internationale gemeenschap nam de sancties over het algemeen zeer serieus, maar tegelijkertijd werd er druk op de Angolese regering uitgeoefend om wantoestanden op het gebied van binnenlands bestuur (corruptie) en economisch beleid recht te zetten.

Met de dood van Savimbi is in de houding van de internationale gemeenschap het accent verschoven van conditionele steun naar druk op de regering om met een duidelijk en constructief plan voor vrede en ontwikkeling te komen.³⁰

Tegelijkertijd besloot de VN Veiligheidsraad de sancties tegen UNITA met zes maanden te verlengen, al werd een uitzondering gemaakt voor de reisrestricties voor UNITA-functionarissen. De Angolese regering wilde per zaak bekijken of opheffing van de reisrestricties van UNITA-functionarissen geboden was, en pas overgaan tot algehele opheffing van de restricties als de internationale gemeenschap overtuigd zou zijn dat alle UNITA-leden de optie van een militaire oplossing van het conflict afgezworen hebben.³¹ De Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAU) sprak op 1 mei 2002 haar steun uit voor het besluit van de Veiligheidsraad om de sancties te verlengen 'tot er onomkeerbare vrede' geconstateerd kon worden.³²

Op 17 mei 2002 besloot de Veiligheidsraad toch de reisrestricties voor alle UNITA-leden gedurende drie maanden op te heffen, om zo de interne en externe afdelingen van UNITA de mogelijkheid te geven elkaar te ontmoeten, zodat zij over de politieke reorganisatie van UNITA konden beraadslagen.³³

Tijdens een 16-daags bezoek in april 2002 aan Angola heeft overleg plaatsgevonden tussen een Angolese regering en de speciale adviseur voor Afrika van de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Ibrahim Gambari, over de rol van de Verenigde Naties in het vredesproces. Deze gesprekken leidden tot de volgende afspraken. De VN zullen als waarnemer fungeren van de Joint Military Commission³⁴, de commissie die belast is met de uitvoering van het Memorandum of Understanding, en daarvoor 11 waarnemers leveren. Verder zullen de VN technische en materiele assistentie gaan verlenen bij de inkwartiering van voormalige UNITA-strijders, en humanitaire hulp verlenen aan de families van die strijders, alsmede de humanitaire hulp blijven voortzetten voor de reeds aanwezige

³⁰ Economist Intelligence Unit (EIU), *Country report for Angola* (maart 2002), p. 2

³¹ Ibrahim Gambari, *Briefing to the Security Council on the Situation in Angola* (22 april 2002), p. 4, en *Jornal de Angola* (20 april 2002)

³² IRIN, *OAU backs UNITA sanctions until peace irreversible* (1 mei 2002)

³³ IRIN, *UNITA welcomes suspension of travel sanctions* (22 mei 2002)

³⁴ De Joint Military Commission bestaat uit een militaire vertegenwoordiger van de regering, een militaire vertegenwoordiger van UNITA, een militaire vertegenwoordiger van de VN, en een militaire vertegenwoordiger van de drie Troika-landen, namelijk de Verenigde Staten, Portugal en Rusland.

ontheemden.³⁵ In een rapport aan de Veiligheidsraad stelde de secretaris-generaal van de VN, Kofi Annan voor om het mandaat van het VN-bureau in Angola (*United Nations Office for Angola (UNOA)*) uit te breiden, en het bureau te hernoemen tot missie (*United Nations Mission to Angola (UNMA)*). Deze missie zou zich moeten richten op enerzijds politieke en militaire zaken en mensenrechten, en anderzijds humanitaire en ontwikkelingszaken, en economisch herstel.³⁶ Na steun voor dit voorstel van de kant van Angola, stemde de Veiligheidsraad met het voorstel in.³⁷

Angola heeft troepen gelegerd in de DR Congo, Congo-Brazzaville en Namibië, en voert af en toe onofficieel acties uit in Zambia. De noodzaak van de aanwezigheid in Namibië, Zambia en de DR Congo is sterk afgenomen nu een staakt-het-vuren is overeengekomen met UNITA. Niettemin heeft Angola zich nog maar gedeeltelijk teruggetrokken uit de DR Congo, en blijft het in dat land een belangrijke actor aan de kant van president Kabila. In Congo-Brazzaville steunt Angola bondgenoot president Sassou-Nguesso bij de gevechten die daar sinds begin april 2002 opnieuw zijn uitgebroken tussen het regeringsleger en de Ninjamilities.³⁸

2.3 Veiligheidssituatie

In deze paragraaf wordt eerst een overzicht gegeven van de strijdkrachten waarover de Angolese overheid beschikt, en van de kracht en samenstelling van UNITA en FLEC-facties. Vervolgens worden de militaire ontwikkelingen in de verslagperiode beschreven, uitmondend in een beschrijving van de veiligheidssituatie in Angola per juni 2002.

Angolese leger (Forças Armadas Angolanas - FAA)

Het Angolese leger staat bekend als het grootste en sterkste leger van zuidelijk en centraal Afrika. Precieze aantallen over het Angolese leger zijn niet bekend, maar geschat wordt dat het leger beschikt over ongeveer 130.000 manschappen. De landmacht bestaat uit ongeveer 120.000 troepen, verdeeld over 35 regimenten. De grootte van de luchtmacht wordt geschat op 8.000 militairen en die van de marine

³⁵ Het aantal ontheemden wordt geschat op 1,8 miljoen 'oude' ontheemden die nog aanspraak maken op hulp, en nog 1 miljoen 'nieuw' te verwachten ontheemden. Bron: Ibrahim Gambari, *Briefing to the Security Council on the Situation in Angola* (22 april 2002), p. 4

³⁶ UNSC, (S/2002/834) *Report of the Secretary-General to the Security Council on Angola* (26 juli 2002)

³⁷ Reuters, *UN approves increased role in post-war Angola* (15 augustus 2002)

³⁸ Economist Intelligence Unit (EIU), *Country report for Angola* (april 2002), p. 2; IRIN, *Congo: Pool region still inaccessible, humanitarian situation unknown* (13 mei 2002), en UNSC, (S/2002/537), *Report of the Security Council Mission to the Great Lakes region, 27 April-7 May 2002* (13 mei 2002), § 16

op 2.000.³⁹ Militaire dienst is verplicht voor mannen. Volgens de wet op rekrutering, moet iedere jongeman zich wanneer hij 18 jaar wordt, aanmelden. Ieder jaar worden vervolgens via de media de mannen opgeroepen, die in dat jaar 20 jaar zijn geworden, of zullen worden. De laatste oproep was in september 2001, toen alle mannen die geboren zijn in 1981 werden opgeroepen zich te melden voor actieve dienst. Om het benodigde aantal rekruten te bereiken, gaan sommige commandanten na de officiële oproep over tot ronselacties. Dit gebeurt ook in Luanda, maar voornamelijk daarbuiten. De ronselacties hebben geen wettelijke basis. Evident jonge jongens worden vaak vrijgelaten, maar het komt voor dat minderjarige jongens bij deze acties worden meegenomen. Overigens heeft de regering in het verleden altijd ontkend dat dergelijke ronselacties regeringsbeleid zijn.

Vrouwen kunnen gerekruteerd worden, maar dit is altijd op vrijwillige basis. De dienstplicht duurt volgens de wet twee jaar, maar in de praktijk zijn langere perioden, tot zeven jaar, niet ongebruikelijk. Het leger probeert desertie tegen te gaan door rekruten hun dienst te laten vervullen in een ander deel van het land dan waar ze vandaan komen. Toch komt desertie geregeld voor (zie verder paragraaf 3.4.3).

Het leger bleef moeite houden met het afdwingen van permanente discipline onder de troepen. Doordat militaire commandanten van het regeringsleger in de meeste gevallen hun soldaten onvoldoende logistieke steun (levensmiddelen, kleding en ander materieel) konden meegeven, was er sprake van oncontroleerbaar gedrag van de troepen. In daadwerkelijke oorlogssituaties hebben zich ernstige gevallen van gebrek aan discipline voorgedaan. In sommige gevallen vindt illegale diamantzoekerij en ander banditisme (met name veediefstal) plaats door hoge militairen van het regeringsleger en lokale autoriteiten. Sinds 2001 wordt er meer aandacht aan de interne discipline besteed, waardoor een zekere verbetering waarneembaar is.

Angolese politie

Het vertrouwen van de bevolking in de politie in Angola is traditioneel zeer beperkt. De salarissen van politie-agenten zijn laag⁴⁰, soms blijft de betaling van de salarissen uit, en de werkomstandigheden zijn slecht. Deze omstandigheden leiden er nog steeds toe dat het voorkomt dat politiebeambten de burgerbevolking afpersen, en in voorkomende gevallen mishandelen, verkrachten of beroven. Theoretisch is het mogelijk bescherming van hogere autoriteiten in te roepen tegen dergelijk wangedrag, maar slechts weinig Angolezen zijn op de hoogte van deze mogelijkheid, of kunnen de weg vinden naar de juiste instanties. De gewone

³⁹ International Institute for Strategic Studies (IISS), *The military balance 2001-2002* (Londen oktober 2001), p. 254

⁴⁰ Een politie-agent verdient 30 USD per maand.

burger ziet de politie als de verpersoonlijking van de macht, en zal niet protesteren tegen wangedrag.

Niettemin is de discipline bij de politie en veiligheidsdiensten waarneembaar beter dan die in het leger. In de media wordt zo nu en dan aandacht besteed aan klachten over zich misdragende agenten, en aan arrestaties en veroordelingen van agenten wegens wangedrag.

Onderdeel van de politie vormt de *Policia de Intervencao Rapida*, ook wel *Ninja's* of *Balamuka* (Kimbundu voor 'Sta op!') genoemd.⁴¹ Toen als gevolg van de Bicesse-akkoorden in 1991 het Angolese leger werd afgeslankt, werden veel van de voormalige militairen ingezet bij de Ninja's. Het betreft elite-troepen die vaak geweld gebruiken, zwaarder bewapend zijn dan gewone politie-agenten, en intimiderend gekleed gaan (in zwarte uniformen, met zonnebril), anders dan gewone politie-agenten, die blauwe uniformen dragen. De Ninja's worden vaak ingezet voor begeleiding van voedseltransporten in de provincies, en bij invallen in wijken waar criminele activiteiten worden vermoed. Ook worden de Ninja's ingezet tegen legeronderdelen die zich onvoldoende gedisciplineerd gedragen. Ze werken als een garantie dat het leger niet in de verleiding komt de macht geheel of gedeeltelijk over te nemen.

De Ninja's kunnen vrij autonoom opereren, en hebben voor huiszoekingen slechts goedkeuring van hun meerdere nodig. Bij invallen door Ninja's, zowel binnen als buiten Luanda, vallen af en toe doden en gewonden als gevolg van vuurgevechten.

De gewapende factie van UNITA⁴²

De toestand van de gewapende factie van UNITA was in de verslagperiode zo fluïde, dat een gefundeerde beschrijving van de organisatie en de discipline binnen de geledingen nauwelijks mogelijk is. Sinds de dood van Savimbi is de beweging zich aan het reorganiseren. Militair UNITA staat onder (tijdelijke) leiding van voormalig secretaris-generaal Lukamba Gato, die zich heeft uitgeroepen tot coördinator van de nieuwe management commissie. Alle UNITA-generaals hebben zich inmiddels bij hem aangesloten. Elke regio⁴³ kent zijn UNITA-regiocommandant, die weer ondercommandanten hebben. In totaal zijn er 38 ondercommandanten, die elk hun eigen inkwartieringskamp hebben gekregen. De bereidheid van de vele UNITA-strijders in het veld om hun wapens in te leveren, zal naar verwachting mede afhangen van de uitvoering van de

⁴¹ Net als de politie valt de *Policia de Intervencao Rapida* onder het ministerie van Binnenlandse Zaken.

⁴² Voor een beschrijving van de geschiedenis en verschillende facties van UNITA, zie ook § 2.1.2

⁴³ UNITA kende de regionale onderverdeling Noordoost (onder generaal Sami), Kust en Centraal (onder generaal Kamorteiro), Zuid (onder generaal Kananay), en Zuidoost (onder generaal Apolo).

Amnestiewet in de praktijk, de opvangmogelijkheden die hen geboden worden⁴⁴, en de mate waarin UNITA zich zal weten te reorganiseren tot een politieke beweging. In mei 2002 leverde chef-staf Kamorteiro van UNITA kritiek op de regering voor het gebrek aan vertrouwen dat er aan die zijde zou zijn in het vredesproces. Kamorteiro zei de regering verantwoordelijk te zullen houden voor eventuele nieuwe aanvallen door UNITA-strijders, indien de regering zich niet aan haar beloften zou houden over de opvang van UNITA-strijders.⁴⁵

Binnen UNITA heerst nog steeds een strakke - met geweld afgedwongen - discipline die ook in de inkwartieringskampen in stand blijft. In het verleden vielen eenheden bij schaarste dorpen aan om aan voedsel en andere voorzieningen te komen. Sedert de wapenstilstand is dit slechts nog sporadisch voorgekomen.

FLEC-facties

Het aantal gewapende acties door FLEC-groeperingen, en de omvang daarvan is zo gering, dat nauwelijks een oordeel gegeven kan worden over de interne organisatie en discipline van de verschillende FLEC-facties. De FLEC-aanhangers zijn onderling zeer verdeeld en sluiten zich nu eens aan bij de ene vleugel en dan weer bij de andere. Ook komt het voor dat zij naar de zijde van de regering overlopen, soms met voordelen gelokt, om dan vervolgens weer terug te keren naar een FLEC-factie. Alle FLEC-facties tezamen stellen over 5.000 strijders te beschikken. Waarnemers schatten dat dit er in werkelijkheid ongeveer 600 zijn.⁴⁶

Net als in de rest van Angola heeft het Angolese leger in Cabinda met name controle over de hoofdstad en de kustgebieden. De veiligheidssituatie in de binnenlanden van Cabinda is onduidelijk. Het leger maakt toegang tot de binnenlanden voor derden vrijwel onmogelijk, maar af en toe komen er (onbevestigde) berichten uit die gebieden, dat de veiligheidssituatie er slecht is. Het valt niet uit te sluiten dat familieleden van FLEC-strijders als gevolg van hun familierelatie problemen ondervinden met de overheid. Er is geen regeringsbeleid dat ten grondslag ligt aan dergelijke problemen, maar politieke en familieverbanden zijn in Cabinda zeer nauw verbonden, zodat acties tegen FLEC-groeperingen snel de vorm aannemen van acties tegen familieleden van bekende FLEC-strijders.

Veiligheidssituatie

Hoewel er nog steeds sprake was van aanvallen door UNITA-troepen, was er in de maanden voorafgaand aan de dood van Savimbi reeds sprake van een merkbare afname van de intensiteit van de gevechten. Het was het regeringsleger gelukt de

⁴⁴ Voedselschaarste en schaarste aan medische zorg zijn in dit verband reden tot zorg.

⁴⁵ AFP, *Ex-rebel says trust is lacking in Angola's peace process* (9 mei 2002)

⁴⁶ IISS, *The military balance 2001-2002* (Londen oktober 2001), p. 254

druk op UNITA zodanig op te voeren, dat een groot aantal UNITA-strijders overliep naar regeringszijde, of krijgsgevangen werd genomen.⁴⁷

Sinds de dood van Savimbi is het aantal aanvallen nog sterker verminderd, en sinds de ondertekening van het MoU op 4 april 2002 wordt het staakt-het-vuren, op sporadische plunderaanvallen door hongerige UNITA-eenheden na, gerespecteerd. Het overgrote deel van alle voormalige UNITA-strijders heeft zich reeds ter inkwartiering gemeld in de daarvoor opgezette kampen. De humanitaire situatie in de demobilisatiekampen was bij aanvang vaak slechter dan in de kampen voor ontheemden. Gebleken is echter dat de voormalige strijders er zelf goedgestructureerde en relatief hygiënische kampen met voorzieningen zoals scholen, gezondheidsposten, en voetbalveldjes van hebben gemaakt.⁴⁸ De situatie voor vrouwen en kinderen is niet slechter dan die voor andere kampbewoners. De veiligheidssituatie in de demobilisatiekampen is boven verwachting goed; de voormalige UNITA-strijders worden inderdaad ontwapend. Wel wordt betwijfeld of alle wapens worden ingeleverd. De bewoners van de demobilisatiekampen ondervinden over het algemeen geen problemen met de autoriteiten. Omgekeerd ondervinden de autoriteiten wel af en toe problemen met de bewoners van de kampen als gevolg van overtrokken verwachtingen van de voormalige UNITA-strijders. In juli 2002 verlieten zes duizend voormalige UNITA-strijders hun demobilisatiekamp op zoek naar voedsel, maar na voedseldistributies door het Wereld Voedsel programma (WFP) keerden allen terug.⁴⁹ De meeste kampen vinden zich op een zodanige afstand van de bewoonde wereld, dat zich over het algemeen geen problemen voordoen met de lokale bevolking.

Al sinds de bekendwording van de dood van Savimbi vond er voorzichtig meer wegtransport plaats tussen Luanda en enkele provinciesteden, en na de ondertekening van het staakt-het-vuren nam dit zichtbaar verder toe.

Op grond van de veiligheidssituatie van juni 2002 - afgemeten aan de veiligheidsrisico's voor burgers als gevolg van gewapende activiteiten, waaronder de aanwezigheid van landmijnen - kan het grondgebied van Angola worden ingedeeld in:

- 1 Veilige gebieden: de hoofdstad Luanda, de kustgebieden van de provincies Namibe, Benguela, Kwanza Sul en Cabinda, en alle provinciale hoofdsteden. De veiligheidssituatie in Luanda is stabiel. In de stad hebben sinds 1992 geen gevechtshandelingen plaatsgevonden en de stad is de laatste jaren nooit militair bedreigd geweest. In de wijde omtrek van de stad (60 tot 100 kilometer) zijn sterke legereenheden aanwezig. Sinds de ondertekening van het Memorandum of Understanding op 4 april 2002 is

⁴⁷ Economist Intelligence Unit (EIU), *Country report for Angola* (februari 2002), pp. 13-15

⁴⁸ UNHCR, *Update* (16 juli 2002)

⁴⁹ UNOA/HRD, *Weekly report* (15 juli 2002)

geen sprake meer geweest van UNITA-aanvallen in de in het vorige ambtsbericht als overgangsgebied aangeduide gebieden (de kustgebieden van de provincies Namibe, Benguela, Kwanza Sul en Cabinda, en alle provinciale hoofdsteden).

- 2 Overgangsgebieden: alle overige gebieden. In principe kan men nu in het gehele land vrij reizen zonder risico op militaire aanvallen door UNITA. Vele gebieden zijn echter ontoegankelijk door slechte wegen, kapotte bruggen, en nooit in kaart gebrachte mijnevelden. Sporadisch komen (gewapende) plunderacties door hongerige voormalige UNITA-eenheden voor. In grote delen van de overgangsgebieden ontbreekt vooralsnog effectieve overheidsbescherming. Voor zover aanwezig is het politie- en legertoezicht niet altijd effectief, en wordt soms uitgeoefend door hongerige of dronken politie-agenten en militairen zonder effectief gezag van meerderen. Veel burgers in afgelegen gebieden blijven bewapend.

In zijn algemeenheid kan nog geen zekerheid gegeven worden of de veiligheidssituatie sinds het staakt-het-vuren stabiel en blijvend is. Dit zal afhangen van eventuele problemen met de opvang van gedemobiliseerde UNITA-strijders. Bekend is dat een groot deel van de wapens nog niet is ingeleverd. Bij voortdurende onvrede over de opvang onder de voormalige UNITA-strijders is het mogelijk dat deze de wapens weer zullen oppakken.

Cabinda

De veiligheidssituatie in Cabinda is onveranderd sinds vorig jaar: steden en dorpen in de kuststreek worden ook door de VN-organisatie OCHA als “redelijk veilig” omschreven. Veiligheid in het binnenland is niet gegarandeerd wegens de mogelijkheid van gewapende activiteiten van onafhankelijkheidsgroepen. Volgens een woordvoerder van FLEC-FAC voerde het Angolese leger in mei en juni 2002 verscheidene aanvallen uit vanuit Congo-Brazzaville. Zeker zeven mannen, elf vrouwen en acht kinderen zouden om het leven zijn gekomen bij een aanval in het Alto Sungui-gebied,⁵⁰ evenals negen regeringssoldaten.⁵¹ Deze berichten zijn niet bevestigd. De provinciale overheid van Cabinda beschuldigde in maart 2002 een groep van ongeveer 50 deserteurs uit het Angolese leger en uit FLEC⁵², die allen gebruik maken van leger- en politie-uniformen, van de meest recente aanvallen in Cabinda.⁵³

⁵⁰ Radio France Internationale, *At least 26 civilians reportedly killed after army raid in Cabinda* (5 juni 2002)

⁵¹ AFP, *Clashes with Angolan army claim 25 lives: separatists* (21 mei 2002)

⁵² Onduidelijk is op welke FLEC-factie(s) hier wordt gedoeld.

⁵³ UNOA/HRD, *Weekly report* (18 maart 2002), pp. 2-3

2.4 Sociaal-economische situatie

Sociaal-economische situatie

Volgens deskundigen heeft de staat Angola voldoende inkomsten om een behoorlijke volkshuishouding te voeren. Als gevolg echter van de oorlog in combinatie met ontoereikend economisch beleid, bevindt de economie zich in slechte staat. De overheidsfinanciën zijn verdeeld over verschillende boekhoudingen, waarvan sommige geheim, die gerelateerd zijn aan het bureau van de president, de nationale oliemaatschappij Sonangol, en de Nationale Bank, en worden niet centraal geregistreerd of gecontroleerd.

Angola neemt de 146ste plaats (van de 162 landen) in op de Human Development Index van 2001.

Er is weliswaar sprake van economische groei in Angola, maar andere macro-economische indicatoren zijn ongunstig (hoge schuldenlasten, inflatie, begrotingstekort, etc). Er is sprake van een lage arbeidsproductiviteit, hoge werkloosheid en lage inkomens, en een laag niveau van onderwijs, gezondheidszorg en andere sociale voorzieningen.

Minder dan de helft van de Angolese bevolking heeft toegang tot basisvoorzieningen op het gebied van gezondheidszorg en onderwijs. Deze voorzieningen zijn bovendien veelal van lage kwaliteit. De sociale indicatoren, met name de kindersterfte die tot de hoogste in Afrika behoort, weerspiegelen de wijdverbreide armoede. Het grootste deel van de bevolking leeft onder de armoedegrens.

Angola kent nog steeds een groeiend aantal ontheemden (naar schatting worden bijna 4,5 miljoen Angolezen aangemerkt als ontheemd, wat éénderde van de bevolking betekent⁵⁴). De meeste ontheemden worden opgevangen in kampen voor ontheemden aan de randen van alle provinciale hoofdsteden, waar internationale hulporganisaties steun geven. Voor de voormalige UNITA-strijders en hun families zijn aparte demobilisatiekampen ingesteld. Sinds de ondertekening van het staakt-het-vuren zijn 36 voorheen ontoegankelijke gebieden door internationale organisaties bezocht en beoordeeld. De bewoners van deze voormalig ontoegankelijke gebieden hadden vaak nauwe familie- en/of dorpsbanden met UNITA-strijders, en liepen door de relatief grote numerieke aanwezigheid van UNITA-strijders groter risico op represailles door UNITA indien zij pogingen deden naar regeringsgebied te trekken. Uit de voormalig ontoegankelijke plattelandsgebieden zijn de laatste maanden grote aantallen burgers weggetrokken naar de kampen voor ontheemden (en soms ook naar de

⁵⁴

UNHCR, *Global Appeal for Angola 2001* (2001)

demobilisatiekampen⁵⁵), alwaar zij een extra beroep deden op de middelen van de internationale organisaties. Deze toename van het aantal hulpvragenden leidt tot een humanitaire crisis.⁵⁶ Volgens schattingen van de internationale hulporganisaties zouden in de tweede helft van 2002 300.000 tot 400.000 mensen van de honger om kunnen komen. Het Wereld Voedsel Programma (WFP) geeft ontheemden slechts tien dagen voedsel, daarna moeten zij voor zichzelf zorgen. Uit sommige provinciale hoofdsteden komen berichten van spanningen over de verdeling van het aanwezige voedsel, en in de kampen sterven dagelijks mensen aan ondervoeding en ziekte. Voor een deel was reeds vóór de ondertekening van de staakt-het-vuren-overeenkomst sprake van een humanitaire crisis in bepaalde delen van Angola, maar deze was onzichtbaar door de ontoegankelijkheid van die gebieden. Hulporganisaties hebben er tijdens recente bezoeken nauwelijks kinderen van de leeftijd onder 5 jaar aangetroffen. Verder gaan zij ervan uit dat de zwaksten zich nog steeds in die voorheen ontoegankelijke gebieden bevinden.⁵⁷ In Luanda wordt geen voedsel verstrekt door de internationale hulporganisaties, omdat de aantallen ontheemden te groot zijn, en de armoede te wijd verbreid is, en het onderscheid tussen ontheemden en andere arme stadsbewoners daardoor moeilijk te maken.

Economische hervormingen

In juni 2001 liep een akkoord af van de Angolese regering met het IMF over een *Staff Monitored Program* (SMP) met als doelen stabilisering van de macro-economische situatie door middel van transparantie, privatisering, afslanking van de overheid, en regulier financieel beheer. Onderdeel van dit SMP was de formulering van een beleid ter bestrijding van de armoede. De doelen werden niet gehaald, maar aanvankelijk zag het IMF nog reden om met de regering in discussie te blijven over hervormingen. In februari 2002 gaf een IMF-missie Angola echter een negatieve beoordeling. President Dos Santos liet vervolgens weten dat nationale soevereiniteit prioriteit had boven welke afspraken met het IMF dan ook.⁵⁸

Het belangrijkste struikelblok voor een nieuw akkoord tussen de Angolese regering en het IMF is de weigering van de Angolese autoriteiten om openheid te verschaffen over staatsinkomsten en -uitgaven. Niettemin wordt verwacht dat sommige hervormingen die reeds ingezet waren, zoals privatisering en hervorming

⁵⁵ Er zijn berichten dat de demobilisatiekampen veel burgers hebben opgenomen, die beweerden tot UNITA te behoren, terwijl dit feitelijk niet het geval was. Bron: AFP, *Nearly 80.000 former UNITA rebels to be disarmed* (12 juni 2002)

⁵⁶ IRIN, *Angola: Donors prepared to assist 'sensitive' demobilisation proces* (8 mei 2002)

⁵⁷ De Volkskrant, *Angola's vrede geeft de vreselijke oorlog prijs* (29 mei 2002)

⁵⁸ EIU, *Country report* (maart 2002), p. 3, en Jornal de Angola, *Interview met president Dos Santos door Voice of America: 'To declare a unilateral ceasefire would be absurd'* (1 maart 2002)

van de invoerrechten, voortgezet zullen worden. Fiscale en monetaire controle zullen waarschijnlijk minder aandacht krijgen.⁵⁹

2.5 Samenvatting

Op 22 februari 2002 werd Savimbi in een vuurgevecht met het regeringsleger gedood. Zijn dood maakte de weg vrij voor vredesonderhandelingen met het zeer verzwakte UNITA. Deze onderhandelingen leidden op 4 april 2002 tot de ondertekening van een Memorandum of Understanding. Dit MoU omvatte een staakt-het-vuren, demilitarisatie en gedeeltelijke opname in het regeringsleger van UNITA-strijders, en een reïntegratieprogramma. De uitvoering van het MoU wordt door de regering de eerste fase van het vredesproces genoemd. In de tweede fase zullen de politieke afspraken in het Lusaka-protocol tot uitvoering gebracht moeten worden. Dit zou binnen twee tot tweeënehalf jaar moeten leiden tot verkiezingen.

De UNITA-strijders accepteerden onverwacht snel het staakt-het-vuren, en meldden zich in de opgezette demobilisatiekampen. In juni 2002 hadden zich reeds 79.000 UNITA-strijders gemeld. Vaak waren zij zwaar ondervoed. Hulporganisaties spraken van een humanitaire crisis, en gaven aan dat zij de onverwacht grote toestroom niet aankonden. Als gevolg daarvan stierven in mei 2002 in de kampen ongeveer vijf personen per dag. De veiligheidssituatie in Angola is door het staakt-het-vuren sterk verbeterd. Sinds 4 april 2002 hebben slechts nog sporadisch, door banditisme ingegeven, overvallen plaatsgevonden. Transport over land is als gevolg daarvan zichtbaar toegenomen. Inmiddels begint bij de bevolking de verwachting te ontstaan dat de oorlog nu definitief voorbij is, al blijft men gezien de ervaringen uit het verleden voorzichtig. Aangezien onduidelijk is in welke mate UNITA zich zal weten te reorganiseren tot een politieke beweging, en of de beloofde opvangmogelijkheden voor voormalige UNITA-strijders ook daadwerkelijk gefinancierd zullen kunnen worden, kan de situatie nog niet duurzaam stabiel genoemd worden.

De Angolese regering heeft altijd de oorlog aangewezen als oorzaak van de slechte economische situatie in het land. Sinds de ondertekening van het staakt-het-vuren is het vredesproces voor een groot deel afhankelijk van de (financiële) verantwoordelijkheid die de regering zal nemen voor de reïntegratie van oud-UNITA-strijders en hun families in de Angolese samenleving.

⁵⁹

EIU, *Country report* (maart 2002), p. 3

3 Mensenrechten

3.1 Juridische context

3.1.1 Verdragen en protocollen

Angola is partij bij een aantal belangrijke internationale verdragen op het terrein van de mensenrechten, waaronder het Vluchtelingenverdrag van Genève van 1951 en het bijbehorende Protocol van 1967 (sinds 23 juni 1981), het Afrikaans Handvest over Mensen- en Volkenrecht van de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid, het Internationale Convenant over Burgerlijke en Politieke Rechten, het Internationale Convenant over Economische, Sociale en Culturele Rechten, het Verdrag over Uitbanning van Alle Vormen van Discriminatie tegen Vrouwen, het Verdrag over de Rechten van het Kind, het Optionele Protocol bij het Internationale Convenant over Burgerlijke en Politieke Rechten (dit geeft Angolezen het recht om een individueel verzoek tot het Human Rights Committee te richten) en de vier Geneefse Verdragen voor de bescherming van oorlogsslachtoffers van 1949. In augustus 2002 ratificeerde Angola het Verdrag tegen het gebruik van landmijnen.

Ondersteund door United Nations Office for Angola (UNOA) werkt het Angolese Ministerie van Buitenlandse Zaken aan de ratificatie van het Verdrag tegen Foltering en Andere Wrede en Onmenselijke Behandeling of Bestrafing, het Tweede Optionele Protocol bij het Internationale Convenant over Burgerlijke en Politieke Rechten (met betrekking tot de doodstraf), de Internationale Conventie voor Preventie en Bestrafing van Genocide, en de Internationale Conventie voor de Eliminatie van Rassendiscriminatie.

De autoriteiten hebben geen enkele maal voldaan aan hun verplichtingen te rapporteren aan de organen van toezicht op de bovengenoemde verdragen.

3.1.2 Nationale wetgeving

Grondwet

De huidige Angolese grondwet voorziet in de bescherming van fundamentele rechten en vrijheden. Zo zijn volgens de artikelen 20, 22 en 23 van de grondwet het leven en de lichamelijke integriteit beschermd en is iedere vorm van foltering of onmenselijke behandeling verboden.

Constitutionele Commissie

De laatste grondwetsherziening dateert van 1992. Reeds geruime tijd wordt er gewerkt aan een nieuwe grondwet. Op 16 februari 2000 nam het parlement 27 wijzigingsvoorstellen aan. Deze houden in dat Angola officieel een democratische meerpartijstaat is met een gemengde economie en een scheiding tussen de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. De president en het parlement

worden direct gekozen. Ook aangenomen werden voorstellen betreffende de administratieve en financiële decentralisatie binnen de eenheidsstaat en de verplichting dat het staatshoofd Angolees van geboorte is. Een voorstel van de oppositie dat de rol van het staatshoofd gescheiden moet zijn van diens partijpolitieke functies was (nog) niet acceptabel voor de regering en de behandeling van dit voorstel is uitgesteld met het oog op nader politiek beraad in het parlement. Vervolgens diende de regering een nieuwe grondwet te ontwerpen. Na twee jaar debatteren is er in de constitutionele commissie overeenstemming bereikt over een punt waarover fundamenteel verschil van mening bestond: provinciale gouverneurs zullen benoemd blijven worden door de president, net zoals dat tot op heden het geval is geweest. Alleen de Partij voor Sociale Renovatie (PRD) stemde niet in met het voorstel.⁶⁰ Van oudsher is de MPLA voorstander van centralisatie, terwijl UNITA-parlementsleden pleiten voor decentralisatie van de macht.⁶¹ De UNITA-leden van de commissie stemden in met een voorstel waarin de gouverneurs gecontroleerd zullen worden door een gekozen provinciale raad. Voor verkiezingen boven gemeentelijk niveau vonden zij de tijd nog niet rijp.⁶² Voor een grondwetswijziging is een tweederde meerderheid in het parlement vereist.

Overige wetgeving

Met name de lagere wetgeving behoeft hervorming, om de naleving van de mensenrechten die genoemd worden in de grondwet ook daadwerkelijk te kunnen waarborgen. Het Wetboek van Strafrecht dateert uit 1886.⁶³

Op 2 april 2002 werd door het parlement unaniem een nieuwe Amnestiewet aangenomen, die tot 45 dagen nadat hij was aangenomen, geldig zou zijn. De exacte strekking van de wet is onduidelijk, daar minstens twee verschillende versies circuleren, die beide als gezaghebbend worden beschouwd. De wet verleent amnestie voor ofwel ‘alle militaire misdaden en misdaden tegen de staatsveiligheid begaan in het kader van het Angolese conflict’ ofwel ‘alle misdaden begaan in het conflict tussen UNITA-strijdkrachten en de regering’.⁶⁴ Of onafhankelijkheidsstrijders in Cabinda zich op zuiver juridische gronden op de Amnestiewet kunnen beroepen is daardoor niet duidelijk; de wet is in eerste instantie gericht op UNITA en het Angolese regeringsleger. Overigens zouden

⁶⁰ Folha 8 (week 10 2002)

⁶¹ Jornal de Angola (17 juni 2001)

⁶² UNOA/HRD, *Weekly report* (11 maart 2002), p. 2

⁶³ Afscheidsinterview met Nicholas Howen, hoofd van UNOA, in het Angolese weekblad Agora (april 2000)

⁶⁴ Deze laatste tekst stond vermeld als tekst voor de Amnestiewet in het *Memorandum of understanding addendum to the Lusaka-protocol for the cessation of hostilities and the resolution of outstanding military issues under the Lusaka-protocol* (4 april 2002)

onafhankelijkheidsstrijders die daadwerkelijk de wapens zouden willen neerleggen, naar verluidt in de praktijk zonder juridisch procedurele formaliteiten wel amnestie krijgen, oftewel met rust gelaten worden door de autoriteiten. De Amnestiewet van 2 april 2002 is de vierde die ooit werd aangenomen in Angola. Eerdere Amnestiewetten dateren van 1994, 1996 en 2000. De wet van 2000 werd ter ere van 25 jaar onafhankelijkheid van Angola uitgevaardigd. In de praktijk deden relatief weinig UNITA-strijders een beroep op de Amnestiewet van 2000, en dan met name uit de lagere rangen. Zij werden ofwel opgenomen in het regeringsleger, of gedemobiliseerd in hervestigingscentra, van waaruit velen terugkeerden naar UNITA (en eigen huis en haard) toen de opvang bleek tegen te vallen.

Hoewel in het parlement met enige regelmaat gesproken wordt over de noodzaak tot het vernieuwen van de detentiewetgeving, heeft dit in de praktijk nog niet tot een wetsvoorstel geleid. Over een eerder aangekondigde wet die huiselijk geweld strafbaar maakt, zijn geen voorbereidingen bekend.

Het omstreden voorstel voor een nieuwe perswet, waaraan sinds juli 2000 werd gewerkt, is ingetrokken na de aanbeveling daartoe door het Comité ter Bescherming van Journalisten. Aangekondigd werd dat een commissie gevormd zou worden van een regeringsvertegenwoordiger en een vertegenwoordiger van de journalisten om een nieuwe wetstekst te schrijven. Dit besluit is tot op heden niet tot uitvoer gekomen.

President Dos Santos wees begin 2002 een commissie aan die een nieuwe wet moet gaan schrijven over staatsveiligheid en geheimhouding. De huidige wet stamt uit 1978, in de periode dat een coup poging tegen de toenmalige president Neto was verijdeld. Het is nog onduidelijk wat de strekking van de nieuwe wet zal zijn.⁶⁵

3.2 Toezicht

De Nationale Assemblee van Angola heeft een Commissie Mensenrechten. Sinds 15 oktober 1999 is een United Nations Office for Angola (UNOA) gevestigd in Angola. Dit betreft een multidisciplinaire eenheid met een professionele staf van dertig personen. Een onderdeel van UNOA bestaat uit de voortzetting van de Human Rights Division (HRD) van MONUA⁶⁶, welke tijdens de afbouwperiode van MONUA met toestemming van de Angolese regering steeds was blijven functioneren. Ondanks een aanzienlijk beperktere staf is het UNOA-onderdeel

⁶⁵

Economist Intelligence Unit (EIU), *Country report for Angola* (februari 2002), p. 17

⁶⁶

MONUA was de VN-monitoringmissie in Angola die de VN-verificatiemissies ten behoeve van de Bicesse- en Lusaka-akkoorden opvolgde. In februari 1999 besloten de VN tot behoud van een VN-aanwezigheid in de vorm van UNOA (United Nations Office in Angola). De taak van het bureau van UNOA was in Luanda namens de secretaris-generaal alert te zijn op ontwikkelingen die de vrede naderbij zouden kunnen brengen.

belast met mensenrechten, in staat om op beperkte schaal werk te verrichten op het terrein van promotie en bescherming van mensenrechten, waarbij veel aandacht wordt besteed aan capaciteitsopbouw bij lokale instituties. Projecten op dit terrein worden door diverse donoren, waaronder Nederland, gefinancierd. UNOA heeft geen mandaat voor toezicht, wat inhoudt dat er geen onderzoek gedaan wordt naar berichten van mensenrechtenschendingen, die bij de organisatie binnenkomen. De mensenrechtenmissie van UNOA werkt samen met onder andere de overheid, beroepsorganisaties, de Orde van Advocaten en ngo's.

Het mandaat van UNOA werd sinds oktober 1999 steeds met zes maanden verlengd. De laatste verlenging was met drie maanden, en vond plaats in april 2002.⁶⁷ De Angolese regering en de VN zijn overeengekomen dat het mandaat van UNOA aangepast zal worden om het vredesproces in zowel de eerste als de tweede fase te kunnen ondersteunen.⁶⁸

Ook diverse ngo's, kerken en beroepsorganisaties spelen een rol in het bewustmaken van mensenrechtenvraagstukken en krijgen hiervoor ook publiciteit in bepaalde media. De rol van het maatschappelijk middenveld, en met name van het interkerkelijk vredesberaad COIEPA, ondervindt steeds meer erkenning van de regering. In de verklaring van de regering van 13 maart 2002, waarin de regering het leger opdracht gaf alle offensieve militaire activiteit te staken, gaf de regering aan dat voor het maatschappelijk middenveld een rol in het vredesproces was weggelegd.⁶⁹ Inzet van de kerk is, door middel van kerkdiensten en initiatieven van het maatschappelijk middenveld, het vredesproces op gang te brengen, en de Angolese burgers bij het vredesproces te betrekken.

3.3 Naleving en schendingen

Er zijn geen gevallen bekend van vervolging door de regering op grond van ras, religie, nationaliteit of het behoren tot een bepaalde sociale groep. Het kwam tot voor kort nog steeds voor dat tegenstanders van de regering, zoals journalisten, mensenrechtenactivisten, en leden van andere politieke partijen dan de MPLA, werden lastiggevallen. Dergelijke incidenten werden door de regering over het algemeen toegeschreven aan lokaal machtsmisbruik van provinciale gouverneurs. In de praktijk kwam intimidatie van tegenstanders van de regering niet alleen voor buiten Luanda. Wel hadden tegenstanders van de regering buiten Luanda vaak in sterkere mate last van problemen met de autoriteiten, en dan vooral in die

⁶⁷ Jornal de Angola (17 april 2002)

⁶⁸ Ibrahim Gambari, *Briefing to the Security Council on the Situation in Angola* (22 april 2002), p. 5

⁶⁹ *Declaration by the government of the Republic of Angola* (13 maart 2002), § 10

provincies waar de gouverneurs tot de hardliners van de MPLA behoren.⁷⁰ Recentelijk heeft de regering aangegeven in de toekomst in samenwerking met UNOA/HRD de kwaliteit van het lokale bestuur te zullen verbeteren door middel van een zorgvuldiger benoemingsbeleid, vergroting van de lokale autonomie door toedeling van eigen middelen, en de ontwikkeling van een decentralisatiebeleid. De decentralisatie is echter nog niet zover gevorderd dat op lokaal niveau al gerichte maatregelen genomen zijn om mensenrechtenschendingen te voorkomen.

In de periode voorafgaand aan de dood van Savimbi heeft het regeringsleger op het platteland vele mensen van huis en haard verdreven. Daarbij was het leger niet altijd in staat deze ontheemden een goede verzorging te geven. Hierbij zijn velen door gebrek aan voedsel om het leven gekomen, maar duidelijke cijfers daarover zijn niet voorhanden. Ook heeft UNITA in deze tijd geregeld dorpingen mishandeld en vermoord. Sinds de ondertekening van het Memorandum of Understanding hebben voormalige UNITA-strijders zich in groten getale gemeld voor demobilisatie, en zijn er geen nieuwe meldingen geweest van mensenrechtenschendingen door UNITA-strijders, op enkele voorvallen van banditisme na.

Tijdens gevechten tussen onafhankelijkheidsbewegingen in Cabinda en het regeringsleger zouden in de verslagperiode enkele burgerslachtoffers gevallen zijn (zie ook § 2.3 Veiligheidssituatie). In tegenstelling tot UNITA hebben deze onafhankelijkheidsgroeperingen de gewapende strijd nog niet opgegeven.

Bronnen met feitelijke informatie over mensenrechtenschendingen door UNITA en FLEC-facties zijn schaars. Voor dergelijke informatie wordt vooral gebruik gemaakt van verhalen van ontheemden uit gebieden waar UNITA voorheen veel invloed had, en van voormalige UNITA-aanhangers, -strijders en -functionarissen. De meeste getroffen personen zijn nog niet gehoord of hebben nog niet gesproken. Pas op termijn zal precies duidelijk worden wat er zich in die periode heeft voorgedaan. Angola kent geen instanties die mensenrechtenschendingen documenteren.

Zowel voor de verslagperiode als voor de jaren daaraan voorafgaand is het niet mogelijk aan te geven of er specifieke subgroepen van het regeringsleger en de rebellenlegers zijn, die verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor specifieke oorlogsmisdaden.

De invloed van het staakt-het-vuren van 4 april 2002 en het daarmee ingezette vredesproces, op met name de vrijheden van meningsuiting en vereniging en vergadering, kan nog niet worden ingeschat, aangezien het staakt-het-vuren van te

⁷⁰

Hiertoe kunnen met name de gouverneurs van Malanje, Bie, Huambo en Kuanza Sul gerekend worden. Daarnaast zijn er veel berichten dat de lokale en regionale autoriteiten na de uitbreiding van het staatsgezag naar voormalige UNITA-gebieden (in de periode vóór 4 april 2002) de bevolking bestraffen voor (vermeende) samenwerking met UNITA.

recente datum is. Wel kan over het algemeen gesteld worden, dat hoe sterker de politieke en militaire positie van de regering in het algemeen, en de MPLA in het bijzonder, is, hoe kleiner de kans op schendingen.

3.3.1 Vrijheid van meningsuiting

De grondwet garandeert vrijheid van meningsuiting en persvrijheid en bepaalt dat de media niet onderworpen kunnen worden aan ideologische, artistieke of politieke censuur. In de praktijk houdt de regering zich hier niet altijd aan.

De meerderheid van de Angolese pers is overheidseigendom. Daarnaast kent Angola enkele onafhankelijke media in Luanda en Benguela, bestaande uit weekbladen met oplagen van enkele duizenden exemplaren, en vijf onafhankelijke radiostations. De meeste meer welvarende Angolezen beschikken over tv-satellietschotels waarmee zenders als BBC en CNN ontvangen kunnen worden. Minder welgestelde personen kunnen luisteren naar kortegolfradio-uitzendingen van bijvoorbeeld Voice of America, Radio France International of vergelijkbare buitenlandse zenders.

Ondanks de aanwezigheid van onafhankelijke media geven de beperkingen van de vrijheid van meningsuiting in Angola toch aanleiding tot zorg. Door intimidatie en bedreigingen dwingt de overheid journalisten tot zelfcensuur met als doel kritiek op de regering tot zwijgen te brengen. Alleen de meest bekende journalisten en activisten voelen zich afdoende beschermd door de internationale gemeenschap. Nog enkele jaren geleden was er sprake van actieve vervolging van journalisten en mensenrechtenactivisten, en een simpel dreigement is voor de meeste journalisten daardoor afdoende om tot zelfcensuur te leiden.

Naast intimidatie van journalisten ondervindt de onafhankelijke pers financiële problemen door de druk die de overheid uitoefent op bedrijven en organisaties om niet te adverteren in de vrije pers. Dit geldt voor zowel de geschreven pers, als de radio.

In januari 2002 werd de journalist Rafael Marques veroordeeld tot een boete van bijna 900 USD vanwege een artikel dat hij in 1999 schreef, en waarin hij de president een dictator noemde. In 1999 bracht Marques vanwege dit artikel reeds een maand in de gevangenis door.⁷¹

De staatsmedia levert slechts in geringe mate kritiek op de regering. In de verslagperiode werd er in de *Jornal de Angola* gediscussieerd over de vraag of de krant wel of niet terecht bericht had dat in een bepaalde gevangenis mensen te lang in voorarrest zaten. Het ministerie van Justitie vond dat de krant dit bericht niet had moeten plaatsen, maar de redactie nam het op voor de eigen verslaggevers.

⁷¹

Economist Intelligence Unit (EIU), *Country report for Angola* (februari 2002), p. 17

3.3.2 Vrijheid van vereniging en vergadering

De vrijheid van vergadering wordt geregeld door een wet die onder meer bepaalt dat een openbare of besloten vergadering uiterlijk drie dagen van tevoren moet worden aangemeld. Deelnemers aan niet goedgekeurde vergaderingen kunnen gerechtelijk vervolgd worden op grond van misdrijven tegen de eer en de waardigheid van personen of staatsinstellingen. Aanvragen voor regeringsgezinde bijeenkomsten werden doorgaans onverwijld ingewilligd; protestbijeenkomsten werden meestal geweigerd. In de verslagperiode zijn geen gevallen bekend van arrestaties of detenties van deelnemers aan niet goedgekeurde bijeenkomsten.

Aan verenigingen kan registratie onthouden worden op veiligheidsgronden. De regering houdt veelal georganiseerde activiteiten tegen die zij tegen haar belangen acht. Soms is het daarbij moeilijk te beoordelen in hoeverre sprake is of was van legitieme veiligheidsbelangen in het kader van de strijd tegen Savimbi's UNITA. Over het algemeen kan gesteld worden, dat hoe sterker de politieke en militaire positie van de regering in het algemeen, en de MPLA in het bijzonder, is, hoe groter de vrijheid tot het organiseren van dergelijke bijeenkomsten.

Behalve de gewapende onafhankelijkheidsgroeperingen in Cabinda (FLEC-FAC, FLEC-Renovada en FDC), zijn er geen verboden politieke partijen in Angola. Strijders van deze gewapende partijen kunnen sinds november 2000 aanspraak maken op een amnestieregeling. Deze amnestieregeling werd ter ere van 25 jaar onafhankelijkheid uitgeroepen voor een periode van 60 dagen, maar bleef in de praktijk ook nadien geldig. Onduidelijk is of de nieuwe Amnestiewet van 2 april 2002 ook van toepassing is op gewapende strijders in Cabinda.

In geval van vervolging of intimidatie door de provinciale autoriteiten kunnen benadeelden een aanklacht indienen bij een provinciale rechtbank. De grondwet bepaalt dat provinciale rechtbanken onafhankelijk zijn, maar in de praktijk functioneren zij niet altijd onafhankelijk.⁷²

3.3.3 Vrijheid van godsdienst

In Angola heerst vrijheid van godsdienst. In Angola bestaat met name in de grotere steden een grote variatie aan kerken en godsdienstige groeperingen. Diverse kerkelijke bijeenkomsten en diensten worden over het algemeen goed bezocht. Het is met name in deze kaders dat de bevolking bredere sociale contacten onderhoudt en elkaar tot steun.

Sommige kerken, religieuze organisaties en personen zijn zeer betrokken bij de vredesbeweging.

⁷²

UNOA/HRD, *Weekly report* (6 juli 2001)

3.3.4 Bewegingsvrijheid

De grondwet voorziet in vrijheid van reizen en vestiging, evenals in de vrijheid het land te verlaten en terug te keren. In de praktijk zijn deze vrijheden echter beperkt. Talrijke checkpoints langs de wegen beperken de bewegingsvrijheid. Deze checkpoints dienen, behalve als controle op eventuele UNITA-infiltranten, voornamelijk als bron van inkomsten voor het betrokken politie- en veiligheidspersoneel. Hoewel de wapenstilstand van 4 april 2002 de checkpoints overbodig zou moeten maken, werd tot op heden nog geen opheffing van de bestaande checkpoints waargenomen.

Het grootste deel van de plattelandsbevolking beschikt niet over identiteitsdocumenten.⁷³ In sommige gevallen kan men checkpoints zonder documenten passeren. Dit kan zijn, doordat men de militair bij het checkpoint kent, of doordat men meereist met iemand die veel gezag heeft in de regio. Doorgang door middel van omkoping is ook mogelijk. In gevallen van hoge militaire paraatheid worden personen zonder documenten opgepakt voor ondervraging. Aangezien het veel voorkomt dat mensen geen documenten hebben, duurt deze detentie over het algemeen niet erg lang, tenzij er aanwijzingen zijn dat de betrokken persoon een infiltrant is.

De schattingen lopen uiteen, maar volgens UNDP liggen er in Angola ongeveer 500.000 landmijnen. Het aantal doden door landmijnen is onbekend, maar er zijn wekelijks berichten van een of meer mijnongelukken. Veel landbouwgebieden zijn in het verleden door de gewapende vleugel van UNITA onbruikbaar gemaakt door het leggen van landmijnen. Gebieden waar al jaren niet meer wordt gevochten blijven zodoende onbruikbaar voor landbouw.

Ten tijde van de grote opmars van het regeringsleger in Oost-Angola, in de maanden die voorafgingen aan de dood van Savimbi, is de bevolking door het regeringsleger gedwongen naar de stedelijke gebieden te verhuizen. Het WFP maakte in januari 2002 melding van vluchten die honderd tot honderdvijftig personen per dag naar Luena vervoerden. Op sommige plaatsen werden volgens berichten zelfs hele dorpen platgebrand door het regeringsleger om op die manier de bevolking te dwingen te verhuizen. Het doel van deze acties was de, al of niet vrijwillige, steun van de lokale bevolking aan UNITA-strijders te ondermijnen, en daarmee de strijders verder te verzwakken. Deze gedwongen hervestigingen waren overigens illegaal onder de Angolese wet, die stelt dat 'alle hervestigingen vrijwillig moeten zijn'.⁷⁴

Aan het reizen naar het buitenland en terugkeer in Angola (mits men in het bezit is van de benodigde reis- en identiteitsdocumenten) zijn door de regering geen

⁷³ Volgens schattingen beschikt ongeveer 10% tot 30% van de Angolese bevolking over identiteitsdocumenten. Van die 10% tot 30% leeft het overgrote deel in Luanda en andere steden.

⁷⁴ Economist Intelligence Unit (EIU), *Country report for Angola* (februari 2002), pp. 12-13

beperkingen opgelegd. Reizigers die via het vliegveld van Luanda vertrekken dienen over een geldig paspoort, een inreisvisum voor het land van bestemming, en een ticket te beschikken.

Binnenkomende reizigers, ook Angolezen, dienen over geldige reisdocumenten te beschikken.

Reizigers die via het vliegveld van Luanda Angola verlaten, dienen over een geldig paspoort, een inreisvisum voor het land van bestemming en een ticket te beschikken. Bij de uitreis uit Angola controleert de *Service de Migração e Estrangeiros* (SME) door middel van een computersysteem paspoorten en visa, en registreert daarbij de uitreis van Angolese burgers. Onduidelijk is of deze controle zorgvuldig en stelselmatig wordt uitgevoerd. Alleenreizende minderjarigen hebben officieel een notarieel vastgelegde toestemming van hun ouders nodig om Angola te verlaten, en deze toestemming behoort te worden gearchiveerd door de SME. Ook hiervan is onduidelijk of dit zorgvuldig en stelselmatig wordt uitgevoerd. Op voorhand kan dus niet worden uitgesloten dat met behulp van contacten en omkoping de immigratiedienst gepasseerd kan worden. Hierdoor komt een deel van de controle terecht bij de luchtvaartmaatschappijen, die echter vaak alleen controleren bij het inchecken. Op deze manier kan men met de instapkaart van een ander het vliegtuig in.

Angola kent geen uitreisvisa.

Luchtvaartmaatschappijen met een rechtstreekse dienst op Europa zijn: TAP en TAAG (Lissabon), en Air France (Parijs). SN Brussels Airlines (de doorstart van Sabena) zal later dit jaar weer vluchten aanbieden van en naar Luanda. Er is geen rechtstreekse dienst op Nederland.

De enige geregelde scheepvaartverbinding tussen Nederland en Angola wordt door de NDS Nile Dutch Africa Line onderhouden. Deze Nederlandse Maatschappij (onder Cypriotische vlag) vaart met containerschepen rechtstreeks van Nederland naar Luanda. Op de terugreis echter worden diverse West-Afrikaanse havens aangedaan, aangezien uit Luanda weinig tot niets uitgevoerd wordt. Om verstekelingen tegen te gaan, worden alle lege containers na inspectie verzegeld.

Gezien de lengte van Angola's grenzen (over land) is personenverkeer over deze grenzen nauwelijks te controleren.

Documenten

Geschat wordt dat slechts tussen de 10% en 30% van de Angolese bevolking over identiteitsdocumenten beschikt.⁷⁵ Het overgrote deel van deze 10 tot 30% woont in Luanda en de provinciale hoofdsteden. Documenten zijn het gemakkelijkst te

⁷⁵

UNSC, (S/2001/956) *Report of the Secretary-General on the United Nations Office in Angola (UNOA)* (10 oktober 2001), paragraaf 37

verkrijgen in Luanda. Als gevolg van de burgeroorlog is de burgerlijke stand in de provincies vaak in erbarmelijke staat. In Cabinda gelden dezelfde regels en voorschriften voor het verkrijgen van documenten als elders in Angola.

Angola kent de volgende identiteits- en reisdocumenten⁷⁶: de *cedula pessoal* (geboortebewijs), de *bilhete de identidade* (identiteitskaart), het paspoort, en het rijbewijs.⁷⁷ Het *cedula pessoal* kan gebruikt worden als identiteitsbewijs tot een *bilhete de identidade* wordt aangevraagd.

De *cedula pessoal* (geboortebewijs) wordt na aangifte van de geboorte door het bureau van de *conservatoria* (burgerlijke stand) aan de ouders uitgereikt. Aangifte van geboorte behoort binnen een jaar na de geboorte te worden gedaan. Geschat wordt echter dat in de praktijk slechts 10% van de geboorten werkelijk aangegeven wordt. Dit lage cijfer voor geboorte-aangiften wordt veroorzaakt door enerzijds het feit dat de bevolking er het nut niet van inziet, en anderzijds door de vrijwel totale afwezigheid van faciliteiten voor een bevolkingsregistratie. Overigens kan ook na het eerste jaar na de geboorte aangifte gedaan worden. Daarbij hoeft geen bewijs te worden overlegd. Wel moeten twee getuigen aanwezig zijn, zoals bijvoorbeeld burens of familieleden. In principe wordt het woord van de ouders gezien als sluitend bewijs. De enige sanctie op een late aangifte is een boete.

Het *bilhete de identidade* (identiteitskaart) kan vanaf de leeftijd van 10 jaar worden aangevraagd, maar wordt algemeen pas als wettelijk verplicht beschouwd vanaf de leeftijd van 18 jaar. Er is evenwel geen artikel in de nationale wetgeving aan te wijzen dat deze opvatting bevestigt. Volgens waarnemers is sprake van voortdurend veranderende plaatselijke of provinciale verordeningen, die in tezamen het idee hebben doen postvatten dat er inderdaad een nationaal-wettelijke verplichting bestaat tot het hebben van een *bilhete de identidade* vanaf de leeftijd van 18 jaar. Identiteitskaarten worden afgegeven door het Archief van Identificatie (*Arquivo de Identificacao*) van het ministerie van Justitie.⁷⁸ Voor personen in de leeftijd van 10 tot 45 jaar is de identiteitskaart 5 jaar geldig, daarna wordt een identiteitskaart verstrekt die 10 jaar geldig is, en vanaf 55 jaar is de kaart onbepaald geldig. Om een identiteitskaart aan te kunnen vragen, moet een geboorteakte overgelegd worden evenals een verklaring van het wijk- of schoolcomité, twee pasfoto's en een ingevuld aanvraagformulier. Sinds 1997 wordt er een nieuw, geplastificeerd, identiteitskaart uitgegeven, dat minder gemakkelijk te vervalsen is dan het document dat voorheen werd afgegeven. In de

⁷⁶ Het is van belang onderscheid te maken tussen identiteitsbewijzen danwel –documenten (dit kunnen zowel de *cedula*, de *bilhete de identidade*, het paspoort als het rijbewijs zijn) enerzijds, en de identiteitskaart (*bilhete de identidade*) anderzijds.

⁷⁷ Angola kent ook enkele documenten die verband houden met de diensplicht. Deze worden behandeld in § 3.4.3 Dienstplichtigen

⁷⁸ Ministeries hebben vaak onderafdelingen (gedelegeerden) in de provincies. Hier kunnen identiteitsdocumenten ook aangevraagd worden.

praktijk valt vervalsing echter niet uit te sluiten. Slechts bij de eerste aanvraag worden de opgegeven gegevens goed gecontroleerd, bij daarop volgende aanvragen (na verlies of diefstal, of wanneer de geldigheid verlopen is) vindt geen of minder controle plaats.

Als identiteitsbewijs kunnen ook het paspoort en het rijbewijs gebruikt worden. Paspoorten worden uitgegeven door de *Servico de Migração e Estrangeiros* van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Bij de aanvraag moeten drie pasfoto's overgelegd worden, evenals een kopie van het *bilhete de indentidade* (identiteitsbewijs), een verklaring van werkgever, school of buurtcomité, en een verklaring van woonplaats. De aanvraag moet in persoon gedaan worden. Vanaf hun geboorte mogen kinderen een eigen paspoort hebben, maar tot de leeftijd van 10 jaar mogen zij ook bijgeschreven worden in het paspoort van hun ouders. Kinderen van ouder dan 10 jaar moeten wanneer zij het land willen uitreizen, een eigen paspoort aanvragen. Paspoorten zijn voor personen van 30 jaar en jonger 5 jaar geldig, daarna 10 jaar. Vanaf 19 april 2001 zijn paspoorten die afgegeven waren vóór 19 april 2000 ongeldig⁷⁹, behalve om vanuit het buitenland terug te reizen naar Angola.

Het rijbewijs wordt uitgegeven door het Ministerie van Openbare Werken. Bij de aanvraag moet een identiteitsbewijs of een *cedula* (geboortebewijs) worden overgelegd, evenals een bewijs van met succes afgelegd rijexamen. Een rijbewijs is tot de leeftijd van 30 jaar 10 jaar geldig, daarna 5 jaar.

Het is niet geheel duidelijk voor welke voorzieningen een identiteitsbewijs noodzakelijk is. Overlegging van het geboortebewijs is officieel voorwaarde voor inschrijving voor school, maar in de praktijk gaat een aanzienlijk percentage kinderen zonder geldig bewijs naar school. De openbare ziekenhuizen en kleine klinieken accepteren iedereen. In veel gevallen zal het mogelijk blijken in plaats van de ontbrekende identiteitsbewijzen geld te gebruiken.

In de praktijk kunnen alle identiteits- en reisdocumenten op de zwarte markt door iedereen met voldoende geld, dus ook door minderjarigen, gekocht worden.

In Cabinda geldt hetzelfde probleem als elders in Angola, namelijk dat het erg moeilijk is om aan documenten te komen. De faciliteiten om documenten te maken ontbreken, waardoor het noodzakelijk is om connecties te hebben met personen die die documenten elders kunnen laten maken. Het grootste deel van de Cabindese gemeenschap beschikt dan ook niet over identiteitsdocumenten. Documenten afgegeven aan Cabindezen zijn gelijk aan documenten afgegeven aan Angolezen uit de rest van het land.

Er bestaan geen UNITA-gebieden meer waar documenten worden afgegeven.

⁷⁹

3.3.5 Rechtsgang

De rechterlijke macht is in de praktijk, ondanks het gestelde in de grondwet, niet volledig onafhankelijk van de uitvoerende macht. Bovendien kampen rechtbanken met tekorten aan middelen, ervaring en opleiding. Ze werken traag en de kosten voor rechtzoekenden zijn naar lokale verhoudingen hoog. Door de oorlog is het rechtssysteem in grote delen van het land vernietigd. Het recht op een eerlijk proces wordt in de praktijk niet altijd gerespecteerd.

Arrestanten verblijven lang in voorarrest; vaak wordt de wettelijke termijn waarbinnen voorgeleid moet worden, overschreden. Deze termijn is 135 dagen in strafrechtelijke gevallen, en 180 dagen in zaken die de nationale veiligheid betreffen. Vertraging van de rechtsgang is het gevolg van gebrek aan middelen, opleiding en ervaring van de rechterlijke macht als gevolg van de hoge prioriteit die de regering altijd aan de burgeroorlog gaf. Dat de regering de trage procedures poogt te gebruiken om politieke tegenstanders het zwijgen op te leggen, is mogelijk. Het lijkt echter minder mogelijk dan enkele jaren geleden dat dergelijke pogingen zonder protest of publieke discussie daadwerkelijk uitgevoerd kunnen worden.

De Orde van Advocaten werkt samen met de mensenrechtenafdeling (HRD) van UNOA. Dit samenwerkingsverband besteedt veel aandacht aan de promotie van mensenrechten door middel van trainingen aan lokale justitie. Tegelijkertijd worden door UNOA/HRD trainingsprogramma's voor gevangenismedewerkers uitgevoerd en schrijfmachines beschikbaar gesteld om processen te kunnen versnellen. Daarnaast is er een project opgezet waarin juridische hulp wordt verleend aan personen in voorarrest op politiebureaus.

Verder heeft UNOA/HRD voor de Angolese justitie een case-tracking systeem opgezet, dat het juridisch proces in de gaten houdt en overschrijding van termijnen signaleert. Een onderzoek van de Orde van Advocaten naar de rechtsgang in Angola toonde grote tekortkomingen van het rechtssysteem aan. Er werd een gebrek aan gekwalificeerd personeel en materiaal geconstateerd, en verder bleken buiten Luanda nauwelijks lokale rechtbanken en rechtsbijstand voorhanden te zijn. Een project van UNOA/HRD en het ministerie van Justitie om lokale rechtbanken opnieuw op te zetten, heeft tot doel het zwakke rechtssysteem van Angola te versterken.

3.3.6 Arrestaties en detenties

In de verslagperiode waren er geen berichten van willekeurige arrestaties en detenties. Er valt echter niet uit te sluiten dat deze in verafgelegen gebieden, waar effectief gezag over de veiligheidsdiensten ontbreekt of ontoereikend is, wel hebben plaatsgevonden.

*Situatie in gevangenissen*⁸⁰

Tot op heden bestaat er geen wetgeving die het detentieregime reguleert.⁸¹ Een speciale commissie is in het leven geroepen om een concept detentiewet op te stellen, maar dit heeft in de praktijk nog niet tot een wetsvoorstel geleid.

Het regime in de Angolese gevangenissen kent een ruwe en gewelddadige willekeur. Mishandeling van gevangenen is dagelijkse praktijk. Ook onderling wordt door gevangenen geweld uitgeoefend, daar effectief toezicht veelal ontbreekt. Vrouwen worden apart gevangengehouden van mannen, maar er is sprake van seksueel geweld tegen vrouwen door bewakers. Kinderen, die vaak voor hele kleine vergrijpen vastzitten, hebben geen aparte afdeling binnen de gevangenissen, en worden vaak mishandeld door zowel bewakers als gevangenen.

Vaak is er gebrek aan voedsel, aan medische zorg, kleding en bedden. In de gevangenis van Cubal in de provincie Benguela is er zelfs sprake van instortingsgevaar van een gevangenisgebouw als gevolg van zware regenval. De termijnen van voorarrest worden vaak overschreden; zo zijn in één gevangenis van 9 van de 20 gedetineerden de wettelijke termijn van voorarrest verstreken. Veroordeelden en gevangenen die nog in voorarrest zitten worden niet apart gehouden.⁸²

Het slechtbetaalde gevangenispersoneel vult zijn inkomen aan door het afpersen en bestelen van gevangenen en hun bezoekers. Hoe verder een gevangenis van Luanda aflight, hoe groter volgens waarnemers de kans op omkoopbaarheid van het gevangenispersoneel. Dit betreft echter vooral omkoping om bijvoorbeeld extra levensmiddelen of kleding bij een bepaalde gedetineerde te doen afleveren. Omkoping om een gedetineerde vrij te laten is niet onmogelijk doch komt vooral voor in een eerder stadium, bijvoorbeeld onmiddellijk na arrestatie of tijdens voorarrest. Illegale vrijkoping uit een gevangenis wordt in het algemeen als zeldzaam omschreven.

Zou een gevangene ontsnappen, dan zijn er geen andere repercussies bekend dan de geldende richtlijnen voor een normale arrestatie. Voor de wapenstilstand van 4 april kon ontsnapping van een vermeende Savimbi-aanhanger, vooral als deze gewapend actief was geweest, leiden tot standrechtelijke executie bij hernieuwde arrestatie. Hoe de situatie zich sindsdien ontwikkelt, moet nog blijken. Er zijn - nog - geen gevallen bekend van personen die veroordeeld zijn wegens activiteiten voor Savimbi's UNITA, en die nu alsnog aanspraak maken op de Amnestiewet.

In oktober 2000 werd een nationale ngo, Maos Livres, opgericht die bezoeken aflegt aan gevangenen, en de omstandigheden in gevangenissen wil documenteren

⁸⁰ Bijlage 2 geeft een lijst van gevangenissen in Angola.

⁸¹ UNOA/HRD, *Weekly report* (13 oktober 2000)

⁸² UNOA/HRD, *Weekly report* (22 april 2002), p. 3

en publiceren. De Angolese overheid en media hebben steeds meer oog voor de slechte situatie in gevangenissen. Men besteedt er van tijd tot tijd aandacht aan, maar gebrek aan middelen blijft de reden dat de problemen niet echt aangepakt worden.

3.3.7 Mishandeling en foltering

Zowel de grondwet als het wetboek van strafrecht verbieden uitdrukkelijk alle vormen van mishandeling van verdachten, arrestanten en gevangenen.⁸³ Toch wordt er geregeld melding gemaakt van overtredingen van dit verbod. Het uitblijven van salarisbetalingen en de slechte werkomstandigheden leiden er nog steeds toe dat politiebeambten de burgerbevolking afpersen, en in voorkomende gevallen martelen, verkrachten of anderszins mishandelen.

Ook personen behorend of behoord hebbend tot het regeringsleger maken zich volgens moeilijk verifieerbare berichten geregeld schuldig aan mensenrechtenschendingen zoals plundering, afpersing, mishandeling en foltering. Deze komen over het algemeen niet zozeer voort uit een beleid gericht op het schenden van rechten, alswel uit onverschilligheid ten aanzien van het lot van de burgerbevolking, en een gebrekkig toezicht op politie en leger, met name in de meer afgelegen gebieden.

Hoewel de overheid enige pogingen deed om de discipline onder politie, leger en veiligheidsdiensten te handhaven, bleef dit soort gevallen zich voordoen, en werden daders van de genoemde misdrijven vaak niet opgespoord, laat staan gestraft. Over het algemeen wordt de discipline binnen politie- en veiligheidsdiensten als beter omschreven, dan die binnen het leger.

3.3.8 Verdwijningen, buitengerechtelijke executies en moorden

In de verslagperiode waren er geen berichten van verdwijningen, buitengerechtelijke executies en moorden. Net als bij mishandeling en foltering valt echter niet uit te sluiten dat deze met name in verafgelegen gebieden, waar effectief gezag over de veiligheidsdiensten ontbreekt of ontoereikend is, wel hebben plaatsgevonden.

3.3.9 Doodstraf

De doodstraf is in Angola grondwettelijk verboden.

⁸³

US Department of State, *Human Rights Report for 2001-Angola* (maart 2002)

3.4 Positie van specifieke groepen

3.4.1 Vrouwen

Zowel de grondwet als het burgerlijk wetboek voorzien in gelijke behandeling van mannen en vrouwen. Vrouwen zijn handelingsbekwaam en kunnen zelfstandig documenten aanvragen. In de praktijk blijft achterstelling van vrouwen een probleem. Dit geldt vooral op het platteland, waar de invloed van het traditionele recht en culturele tradities veel groter is dan het burgerlijk recht. Een probleem is dat er gebrek is aan capaciteit om wetten die afwijken van de culturele tradities toe te passen en uit te voeren.⁸⁴ Over het algemeen vertrouwen vrouwen meer op een eigen netwerk van mannen, zoals vader, broers, neven, echtgenoten, en vriendjes, dan op bescherming door de staat.

Vrouwen kunnen het huis van hun ouders verlaten door officieel te trouwen, of door een duurzame relatie aan te gaan. Jong trouwen gebeurt met name in de provincies, en onder de armen. Vrouwen uit welvarender milieus hebben meer mogelijkheden om naar school te gaan, en financieel onafhankelijk te worden.

Angola heeft een ministerie voor Vrouwen en het Gezin. Dit ministerie houdt zich bezig met problemen als geweld tegen vrouwen, dat in Angola - meestal binnen het gezin - vaak voorkomt, en prostitutie, waarbij vrouwen steeds vaker betrokken raken als gevolg van de slechte sociaal-economische situatie. Het ministerie werkt nauw samen met ngo's en internationale organisaties om het geweld tegen vrouwen te verminderen.

Er vinden nog steeds verkrachtingen door soldaten van het regeringsleger plaats, met name tijdens ronsel- en plunderacties en in de omgeving van militaire kampen buiten Luanda. Ook lopen vrouwen zeer groot risico op verkrachting wanneer zij bij militaire barakken onbegeleid wachten op de eerstvolgende vlucht naar een van de provinciale hoofdsteden. Dit komt zowel binnen als buiten Luanda voor. Het afkopen van corrupte militairen, politie-agenten en ambtenaren door middel van seksuele diensten is vrijwel gemeengoed geworden. Vrouwen zijn voor bescherming tegen deze vormen van geweld (ook het geweld in huiselijke kring) afhankelijk van hun eigen netwerk, daar de politie in de praktijk nauwelijks bescherming biedt.

Vrouwen lopen bij rondsel- en plunderacties door politie een groter risico dan mannen mishandeld te worden. Er waren meldingen van geregeld seksueel misbruik van vrouwen door bewakingspersoneel in gevangenissen.⁸⁵

⁸⁴ Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA), *Towards gender equality in Angola. A profile on gender relations* (april 2000), pp. 22-25

⁸⁵ US Department of State, *Country report on Human Rights Practices in Angola for 2001* (maart 2002)

Vrouwen kunnen vrijwillig in dienst van het regeringsleger treden, maar zullen niet gedwongen gerekruteerd worden, en slechts in ondersteunende functies worden aangesteld.

In Angola zijn vier van de 27 ministers vrouw, en zes van de 46 vice-ministers. Van de 220 parlementsleden zijn 35 vrouw, en van de 12 rechters in Angola is één vrouw. Geen van de gouverneurs of vice-gouverneurs is vrouw.⁸⁶

3.4.2 Minderjarigen

In deze paragraaf wordt ingegaan op de risico's op mensenrechtenschendingen voor minderjarigen in Angola. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de objectieve zelfstandigheid en opvang van alleenstaande minderjarigen.

Volgens de regering zijn er sinds 1994 geen minderjarigen meer opgenomen in het regeringsleger. Er zouden slechts jonge mannen vanaf 20 jaar worden gerekruteerd. Wel is toegegeven dat illegale wervingsacties van jongeren af en toe plaatsvonden, maar dan altijd als gevolg van een individuele actie van een lokale commandant.⁸⁷ Minderjarigen werden niet opgeroepen wanneer de officiële rekruteringsprocedure gevolgd werd. Wanneer echter aanvullende ronselacties werden uitgevoerd, konden minderjarigen die hun leeftijd niet konden bewijzen, en die fysiek aan de eisen voor militaire dienst voldeden, gerekruteerd worden. De overheid trad niet op tegen ronselacties, noch tegen het inlijven van minderjarigen bij deze acties. Sinds op 4 april 2002 het akkoord tussen de regering en UNITA werd getekend, zijn er geen dienstplichtigen meer opgeroepen voor militaire dienst, noch zijn er voor zover bekend ronselacties uitgevoerd.

In het verleden kwam het voor dat voormalige UNITA-strijders die van de amnestiewetgeving gebruik maakten, en in het regeringsleger ingelijfd werden, minderjarig waren. Het risico dat dit zal blijven voorkomen nu een staakt-het-vuren is overeengekomen, is klein. Er is een overvloed aan soldaten, en met name het topkader van UNITA zal opgaan in het regeringsleger. Daar maken geen minderjarigen deel van uit. Anderzijds hebben de minderjarige UNITA-strijders hoogstwaarschijnlijk geen documenten om hun minderjarigheid mee aan te tonen, waardoor het niet uit te sluiten valt.

De aantallen straatkinderen in de grootste Angolese steden groeien, en er wordt weinig gedaan om de situatie te verbeteren.⁸⁸ Luanda kent momenteel ongeveer 3000 straatkinderen. Daarnaast zijn in het hele land volgens het Nationaal Instituut voor Kinderen (INAC) momenteel meer dan 50.000 kinderen gescheiden van hun

⁸⁶ Folha 8 (29 juni 2002)

⁸⁷ Jornal de Angola (17 juni 2001)

⁸⁸ Folha 8 (week 26 2001)

families. Oorzaken van deze situatie zijn het binnenlandse conflict, maar ook sociale, economische en culturele factoren.⁸⁹ INAC heeft aangekondigd de situatie van straatkinderen te gaan onderzoeken met het doel om hen vervolgens in pleeggezinnen te plaatsen.⁹⁰

3.4.3 Dienstplichtigen

Militaire dienst is verplicht voor mannen. Vrouwen kunnen dienst nemen, maar dit is altijd op vrijwillige basis. Volgens de wet op rekrutering, moet iedere jongeman zich wanneer hij 18 jaar wordt, aanmelden. Op dat moment krijgt hij een verklaring dat hij zich heeft aangemeld. Ieder jaar worden vervolgens via de media de mannen opgeroepen, die in dat jaar 20 zijn geworden, of zullen worden. In september 2001 werden alle mannen die geboren zijn in 1981 opgeroepen zich te melden voor actieve dienst. Sinds op 4 april 2002 het akkoord tussen de regering en UNITA is getekend, zijn er geen dienstplichtigen meer voor militaire dienst opgeroepen.

Wie, van de jonge mannen die zich geregistreerd hebben op hun achttiende, zich niet meldt na een oproep, wordt gezocht. Indien de weigeraar wordt gevonden wordt hij in ieder geval alsnog ingezet. Onttrekking aan de dienstplicht kan ook worden bestraft, met een gevangenisstraf van twee tot acht jaar. Door het gebrekkige functioneren van het rechtssysteem in Angola, gebeurt dit niet altijd, en is ongestrafte onttrekking aan dienstplicht mogelijk. Aangezien er sinds 4 april 2002 geen oproep voor dienst meer is gedaan, is niet duidelijk of deze consequenties van dienstweigeren sindsdien nog steeds praktijk zijn.

Aan dienstplichtigen wordt een militair identiteitsbewijs uitgereikt. Angola kent daarnaast de volgende documenten die verband houden met de dienstplicht: de *talao de desponibilidade militar* (een bewijs dat men ontslagen is uit het leger), de *talao de recenseamento* (een bewijs dat men zich heeft laten registreren voor militaire dienst), de *cartao de isencao militar* (een bewijs dat men wegens medische redenen afgekeurd is voor militaire dienst) en de *adiamento militar* (een bewijs van uitstel voor bepaalde tijd van dienstplicht wegens medische of andere redenen). Al deze documenten worden in relevante gevallen uitgegeven door de militaire autoriteiten, op basis van hun eigen gegevens, en na overlegging van het identiteitsbewijs of geboortebewijs. Net als alle andere documenten, zijn deze documenten ook op de zwarte markt te koop.

De bevolkingsregisters van Angola zijn echter voor een groot deel vernield door de oorlog, en worden voorzover ze nog bestaan slecht bijgehouden. Een van de consequenties van deze administratieve problemen is, dat volgens schattingen tussen de 70 en 90% van de Angolese bevolking niet geregistreerd staat, en geen

⁸⁹ Jornal de Angola (1 juli 2001)

⁹⁰ Jornal de Angola (29 april 2002)

documenten heeft.⁹¹ Als gevolg hiervan is het mogelijk zich te onttrekken aan de formele rekrutering, en dit gebeurt op grote schaal. Om toch het benodigde aantal rekruten te bereiken, werden in het verleden na de officiële oproep ronselacties gehouden. Deze acties werden door sommige commandanten buiten de regels van de officiële rekrutering om gehouden. Bij dergelijke ronselacties werden discotheken, kampen voor ontheemden, wijken of dorpen afgezet, en alle jonge mannen gedwongen gerekruteerd, tenzij zij een verklaring van vrijstelling konden tonen, of door middel van afkoping onder de rekrutering uit konden komen. Ook in gevangenissen werd gedwongen gerekruteerd. Evident jonge jongens werden vaak vrijgelaten, maar het kwam voor dat minderjarige jongens, al dan niet bewust, bij deze acties werden meegenomen. Sinds op 4 april 2002 het akkoord tussen de regering en UNITA is getekend, zijn er geen berichten van ronselacties meer geweest.

Iedere Angolese man tussen de 18 en de 35 jaar, die in de formele sector wil werken⁹², wil reizen⁹³, of studeren, moet een document tonen dat hij vrijgesteld is van dienst in het leger, of dat hij zijn dienst reeds heeft vervuld. Vaak worden mannen op het moment dat zij een dergelijk document willen aanvragen, gearresteerd en gerekruteerd. Of dit sinds 4 april 2002 is voorgekomen, is onbekend.

In Angola bestaat een wet die aangepaste burgerdienst mogelijk maakt bij dienstweigering. Afgezien van een beperkt aantal juristen is deze wet bij heel weinig Angolezen, zeker in de binnenlanden, bekend. UNOA meldt dat slechts zeer sporadisch op de genoemde wet wordt teruggevallen. Kennis van het rechtssysteem in Angola is gebrekkig, en daarnaast functioneert het slecht. Bovendien bestaan er eenvoudiger middelen om zich aan de dienstplicht te onttrekken dan formele dienstweigering op principiële gronden. In de praktijk is het mogelijk zich tegen betaling aan de dienstplicht te onttrekken. Ook is het mogelijk de dienstplicht bij de politie te vervullen. Deze mogelijkheid is vooral theoretisch, en in de praktijk vaak afhankelijk van de juiste contacten of omkoping.

Een officieel dienstverband kan op wettelijke gronden niet noodzakelijkerwijs aanleiding vormen voor vrijstelling van militaire dienst. In de praktijk zullen echter diegenen die over een officieel dienstverband - dit is niet beperkt tot bepaalde beroepsgroepen - beschikken, in veel gevallen op onofficiële gronden vrijgesteld worden. Dit betreft geen juridisch correcte vrijstelling, veeleer wordt men tegen betaling 'over het hoofd gezien' bij de jaarlijkse oproep voor dienst, of bij ronselacties. Dit is eenmalig, en wie bij een volgende ronselactie voor de

⁹¹ UNSC, (S/2001/956) *Report of the Secretary-General on the United Nations Office in Angola (UNOA)* (10 oktober 2001), paragraaf 37

⁹² Met 'formele sector' wordt hier bedoeld het deel van de economie dat gedocumenteerd en geregistreerd staat. In Afrika is het grootste deel van de economie informeel.

⁹³ Hier wordt bedoeld op elke vorm van reizen, die het passeren van checkpoints omvat.

dienstplicht opnieuw wordt opgepakt, moet dan opnieuw een vrijstelling zien te bemachtigen.

De dienstplicht duurt volgens de wet twee jaar, maar in de praktijk zijn langere perioden, tot zeven jaar, niet ongebruikelijk. De verschillende vormen van dienstplichtontduiking leiden ertoe dat de meeste soldaten in de gevechtseenheden tot de armere en minder opgeleide bevolkingsgroepen behoren, hoofdzakelijk van het platteland. Daar de administratie van het leger gebrekkig is, en ongeveer 65% van de militairen analfabeet is, is het voor hen vaak vrijwel onmogelijk de dienst te verlaten. Ontslag uit dienst is alleen mogelijk met een ondertekende verklaring van de commandant.

Het leger probeert desertie tegen te gaan door rekruten hun dienst te laten vervullen in een ander deel van het land dan waar ze vandaan komen. Toch komt desertie geregeld voor. De straf voor desertie in vreedstijd is officieel verlenging van de oorspronkelijke dienstdtijd met éénderde. Bovendien kan een gevangenisstraf van twee tot acht jaar worden opgelegd. Bij desertie in tijd van oorlog of tijdens militaire operaties kan een gevangenisstraf van acht tot twaalf jaar worden opgelegd. In de praktijk deserteren dagelijks meerdere soldaten uit het regeringsleger die nauwelijks gestraft (kunnen) worden wegens het ontbreken van de administratieve capaciteit die nodig is om deze deserties te kunnen registreren en naar aanleiding daarvan juridische stappen te ondernemen.

Sinds de ondertekening van het Memorandum of Understanding op 4 april 2002 is een aantal van 5000 voormalige UNITA-strijders opgenomen in het Angolese regering. Sindsdien is ook begonnen met de demobilisatie van de overige UNITA-strijders. Rekrutering door UNITA is hiermee tot stilstand gekomen. In het verleden maakte UNITA gebruik van het systeem van integrale logistiek, waarbij een groep vrouwen en kinderen gedwongen werd ondersteuning te verlenen aan een groep strijders. De gewapende vleugel van UNITA trad hard op tegen deserteurs. De straf voor desertie kon oplopen tot executie.

3.4.4 UNITA- en FLEC-aanhangers

Op 2 april 2002 nam het parlement unaniem een voorstel aan, ingediend door de regering, voor een nieuwe Amnestiewet die 45 dagen geldig zou blijven. Er zijn van de wet twee versies in omloop, die beide als gezaghebbend worden gezien (zie ook § 3.1.2 Nationale wetgeving). De wet wordt in eerste instantie toepasbaar geacht op UNITA-strijders en het Angolese regeringsleger. Of de wet ook juridisch toepasbaar is op strijders van gewapende FLEC-facties die de wapens neerleggen, is door de verschillen in tekst van de Amnestiewet onduidelijk. Aangenomen wordt echter, dat strijders van gewapende FLEC-facties die

daadwerkelijk de wapens neerleggen, geen verdere problemen ondervinden van de autoriteiten.

De speciale adviseur voor Afrika van de secretaris-generaal van de Verenigde Naties (VN) heeft reserves van de VN ten aanzien van die amnestie kenbaar gemaakt en daardoor een aanzienlijke mate van onrust gezaaid binnen de militaire gelederen, zowel van het regeringsleger als van UNITA (zie ook § 2.2 Politieke ontwikkelingen). Generaal Gato en ook bepaalde generaals van het regeringsleger zijn bezorgd dat deze VN-reserve negatieve effecten kan hebben op de bereidheid van sommigen binnen UNITA de wapens neer te leggen.

Sinds de ondertekening van het Memorandum of Understanding op 4 april 2002 is een begin gemaakt met de inkwartiering en ontwapening van de, naar toen verwacht werd, ruim 50.000 UNITA-strijders. In juni 2002 waren volgens de Joint Military Commission reeds ruim 79.000 ex-strijders ingekwartierd, verdeeld over 38 kampen.⁹⁴ Tevens heeft de regering aangegeven het belang te zien van een goede opvang en herintegratie van de groep van ongeveer 300.000 familieleden van de voormalige strijders. Punt van zorg zijn de ontoereikende middelen van de regering en de internationale organisaties om hieraan voldoende uitvoering te kunnen geven.

De voormalige UNITA-strijders, noch hun familieleden in de demobilisatiekampen ondervinden voor zover bekend problemen met de autoriteiten. Ook van problemen met de lokale bevolking is zelden of nooit sprake (zie ook § 2.3 Veiligheidssituatie).

Door de verwevenheid van politieke en familieverbanden in Cabinda valt het niet uit te sluiten dat familieleden van FLEC-strijders als gevolg van hun familierelatie problemen ondervinden met de overheid. Een dergelijk overheidsoptreden is echter geen beleid, en zal niet op grote schaal voorkomen.

3.4.5 Homoseksuelen

Vrijheid van seksuele geaardheid staat niet vermeld in de grondwet, noch in andere wetgeving. Er bestaat echter ook geen wetgeving tegen homoseksualiteit, noch is er een actief vervolgingsbeleid van homoseksuelen. Er rust een zwaar taboe op homoseksualiteit, waardoor er nauwelijks over het onderwerp gesproken wordt. In hoger opgeleide kringen in de Angolese samenleving wordt homoseksualiteit waarschijnlijk stilzwijgend getolereerd, terwijl in meer traditionele kringen homoseksualiteit niet geaccepteerd wordt. In deze kringen komt geweld tegen homoseksuelen incidenteel voor. In het algemeen is echter homoseksualiteit, zolang deze niet expliciet uitgedragen wordt, niet zodanig stigmatiserend, dat het maatschappelijk functioneren van een individuele homoseksueel in het gedrang komt.

⁹⁴

OCHA, *Update on humanitarian activities* (13 mei 2002)

Door het gebrek aan beschermende wetgeving, aan formele en informele acceptatie, en door het slechte functioneren van het politie-apparaat, kan een homoseksueel geen bescherming tegen voorkomende gevallen van discriminatie door medeburgers inroepen van de politie of andere overheidsinstanties. Er zijn geen voorbeelden bekend van discriminatoire praktijken bij strafoplegging als gevolg van homoseksuele geaardheid.

3.5 Samenvatting

De burgeroorlog in Angola heeft altijd veel mensenrechtenschendingen tot gevolg gehad. Nog steeds laat de interne discipline bij politie, veiligheidsdiensten, het leger, maar ook het gevangenispersoneel, te wensen over. Tegenstanders van de regering, zoals leden van oppositiepartijen, journalisten, en mensenrechtenactivisten kunnen te maken krijgen met vormen van intimidatie door de autoriteiten en op die wijze gehinderd worden in de uitoefening van hun activiteiten.

De rechtsgang in Angola laat te wensen over. De rechterlijke macht stelt zich niet altijd onafhankelijk van de uitvoerende macht op. Daarnaast worden nog vaak de termijnen van voorarrest overschreden. In de gevangenissen bestaat een regime van, soms gewelddadige, willekeur.

Aanhangers van UNITA kunnen aanspraak maken op de Amnestiewet die op 2 april 2002 werd aangenomen door het parlement. Van de tekst van deze wet circuleren verschillende versies. Onduidelijk is, of naast UNITA-strijders en militairen uit het regeringsleger ook strijders van gewapende FLEC-facties die de wapens willen neerleggen, juridisch aanspraak kunnen maken op de wet. Sinds de ondertekening van het staakt-het-vuren-akkoord hebben reeds tienduizenden voormalige UNITA-strijders zich gemeld voor demobilisatie en daarbij een beroep gedaan op de amnestieregeling. Voorlopig is het nog te vroeg om een goede beoordeling te kunnen maken van de toepassing van de Amnestiewet in de praktijk, maar er zijn geen aanwijzingen dat deze problemen zou opleveren.

In zekere zin is de bewegingsvrijheid in Angola sterk toegenomen. Sinds de ondertekening van het staakt-het-vuren op 4 april 2002 is de dreiging van gewapende aanvallen op de openbare wegen beduidend afgenomen, waardoor het transport over land zichtbaar is toegenomen. Ondanks de toegenomen veiligheid is er nog geen aanvang gemaakt met het verminderen van het aantal checkpoints. Deze checkpoints zijn een belangrijke bron van inkomsten voor de militairen die ze bemannen, daar reizigers zonder documenten en zonder connecties gedwongen kunnen worden te betalen voor zij mogen passeren.

De invloed van het staakt-het-vuren van 4 april 2002, en het daarmee ingezette vredesproces, op de mensenrechtensituatie kan nog niet goed beoordeeld worden daar deze ontwikkelingen nog van te recente datum zijn. Het lijkt er echter op dat de situatie zich op een aantal punten aan het verbeteren is. De positie van de regering is sinds de dood van Savimbi sterker dan ooit, wat zou kunnen leiden tot meer vrijheden, omdat de machtspositie van de regering toch niet in gevaar komt. Overigens neemt de kracht van het maatschappelijk middenveld in Angola steeds verder toe.

4 Migratie

4.1 Migratiestromen⁹⁵

Er verblijven groepen Angolese vluchtelingen in Congo-Brazzaville (18.515), de DR Congo (175.420), Namibië (27.263), en Zambia (198.124). In 2001 keerden ruim 10.000 vluchtelingen terug naar Angola vanuit de DR Congo, en ruim 2.300 vluchtelingen vanuit Congo-Brazzaville. Cijfers van na 4 april 2002 zijn nog niet bekend.

4.2 Opvang binnenlandse ontheemden

Angola kent een groot aantal binnenlands ontheemden als gevolg van de oorlog. Het totale aantal gemelde ontheemden wordt geraamd op ongeveer 4,5 miljoen Angolezen, of meer dan éénderde van de bevolking. Per 1 mei 2002 werden ongeveer 1,9 miljoen van hen op een of andere wijze ondersteund door hulporganisaties. In de verslagperiode keerden op verschillende plaatsen in Angola, waaronder Bié, Moxico, Huila, Cuanza Norte en Cuanza Sul, en Uige, tienduizenden ontheemden terug.⁹⁶

Daar staat tegenover een toename van het aantal nieuwe ontheemden met een half miljoen ten opzichte van de vorige verslagperiode. Deze toename is voor een groot deel toe te schrijven aan de migratie van grote groepen mensen uit gebieden die voorheen ontoegankelijk waren, naar de kampen voor ontheemden aan de randen van de provinciale steden. Deze nieuwe ontheemden doen daar nu een beroep op humanitaire hulporganisaties. Daarnaast heeft de regering hulp gevraagd voor een groep van ongeveer 350.000 mensen die bestaat uit voormalige UNITA-strijders (50.000) en hun familieleden (300.000).⁹⁷

Na jaren van oorlog woont volgens schattingen ongeveer 40% van de gehele Angolese bevolking in Luanda, en een groot deel van de overige 60% woont in en rond de provinciale hoofdsteden.

Sinds jaar en dag bestrijkt de internationale humanitaire gemeenschap (internationale ngo's en VN-agentschappen onder leiding van OCHA) met een landelijk netwerk van intensieve hulpverlening delen van het land. Deze hulpverlening richtte zich met name op de kampen voor ontheemden aan de randen van de provinciale hoofdsteden. Ook aan de randen van Luanda zijn kampen voor ontheemden. De meeste ontheemden komen echter niet in kampen terecht, maar zoeken hun eigen weg in het informele circuit van Luanda. In deze

⁹⁵ De cijfers in deze paragraaf zijn gebaseerd op UNHCR, *2001 UNHCR population statistics (provisional)* (15 mei 2002), tabellen 6, 7 en 8

⁹⁶ UNOA/HRD, *Weekly report* (15 april 2002), p. 1 en 2

⁹⁷ Ibrahim Gambari, *Briefing to the Security Council on the Situation in Angola* (22 april 2002), p. 5

kampen rond Luanda wordt geen voedsel verstrekt door de internationale hulporganisaties, omdat daarvoor de aantallen ontheemden te groot zijn, de armoede te wijd verbreid is, en het onderscheid tussen ontheemden en andere stadsbewoners te moeilijk te maken is. Met name direct na aankomst is de humanitaire situatie voor ontheemden in Luanda daardoor erg slecht.

De veiligheidssituatie in Angola beperkte lange tijd de mogelijkheden voor humanitaire interventies. In verband met het gevaar voor landmijnen en hinderlagen vonden de meeste voedseltransporten door de lucht plaats. Dit maakte deze operaties extra kostbaar en limiteerde de hoeveelheid te transporteren voedsel. Ook raakten lokale vliegvelden overbelast en daardoor in sommige gevallen beschadigd. In de verslagperiode werden 36 voorheen ontoegankelijke gebieden door humanitaire organisaties aangemerkt om bezocht te worden met het doel een inschatting te maken van de humanitaire situatie. De mensen die sinds de ondertekening van de staakt-het-vuren-overeenkomst uit die voormalig ontoegankelijke gebieden wegtrekken zijn er vaak slecht aan toe. Hoewel de regering anders beweert, lijken de middelen ontoereikend om alle ontheemden van voedsel en medische zorg te voorzien. De druk op de middelen van de internationale organisaties was reeds zeer groot, en aan de extra vraag naar hulp zal zonder hulp van de donoren niet voldaan kunnen worden. De eerste donorconferentie is door de Angolese regering echter pas in oktober 2002 gepland. Uit de provinciale hoofdsteden zijn reeds berichten gekomen over spanningen tussen de lokale bevolking en voormalige UNITA-strijders over de verdeling van het schaarse voedsel. Tevens zijn er berichten dat in de demobilisatiekampen enkele voormalige UNITA-strijders per dag overlijden aan de gevolgen van ondervoeding.⁹⁸

Angola is het enige land dat de Minimum Operational Standards voor opvang van ontheemden⁹⁹ van de United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) als wettelijke norm heeft vastgelegd.¹⁰⁰ In de praktijk komt van de toepassing echter nog weinig terecht. De UNHCR is in 2001 gestopt met de programma's voor ontheemden. Ontheemden vallen niet onder het mandaat van de UNHCR, en de hulp aan ontheemden was vanaf het begin onderhevig aan discussie binnen de UNHCR.

⁹⁸ IRIN, *Angola: Focus on quartering areas* (22 mei 2002)

⁹⁹ Deze Minimum Operational Standards houden onder andere in de verantwoordelijkheid van de autoriteiten om veilig, voldoende, en voldoende vruchtbaar land aan te wijzen voor vrijwillige hervestiging van ontheemden. Op de plaats van hervestiging moet water aanwezig zijn. Ook is de overheid verantwoordelijk voor ondersteuning van gezondheids- en onderwijspersoneel.

¹⁰⁰ UNOA/HRD, *Weekly report* (29 oktober 2001)

4.3 Minderjarigen

De grondwettelijke leeftijd voor meerderjarigheid en handelingsbekwaamheid in Angola is 18 jaar. Aan minderjarigen kunnen identiteits- of reisdocumenten verstrekt worden, maar de aanvraag dient met toestemming van een ouder of voogd gedaan te worden. In de praktijk kunnen dergelijke documenten echter op de zwarte markt door iedereen met voldoende geld, en dus ook door minderjarigen, gekocht worden.

De leerplicht geldt tot 14 jaar, en vanaf die leeftijd mag betaalde arbeid in de formele sector verricht worden.

Zelfstandigheid

In de Angolese cultuur worden jongeren onder de 18 jaar soms en in bepaalde opzichten als volwassen beschouwd. Zo is het met name op het platteland niet ongewoon om op 16-jarige leeftijd reeds getrouwd te zijn. Hiervoor is echter officieel en traditioneel wel toestemming van de ouders nodig. Overigens blijft men vaak ook na 18-jarige leeftijd nog een zekere verantwoording aan de ouders schuldig. In de steden wordt minder vaak officieel getrouwd, maar komen meer of mindere duurzame relaties wel voor op 16- en 17-jarige leeftijd. De meeste vrouwen baren hun eerste kind vóór zij 20 zijn.

Volwassenheid kan niet automatisch gelijkgesteld worden aan zelfstandigheid. De zelfstandigheid van minderjarigen is sterk afhankelijk van de sociaal-economische achtergrond. Wie in een arm gezin bijdraagt aan het gezamenlijk inkomen, verwerft zich daarmee de facto een zekere zelfstandigheid. Dit kan al op zeer jonge leeftijd (onder de 10 jaar) optreden. Noodzaak leidt ertoe dat van minderjarigen verwacht wordt dat ze op zo jong mogelijke leeftijd bijdragen aan het gezinsinkomen. Dit geldt voor zowel jongens als meisjes. Het feit dat kinderen op zeer jonge leeftijd bijdragen aan het gezinsinkomen, betekent niet, dat zij daarmee door hun ouders of verzorgers niet meer als minderjarig beschouwd worden. Zo kunnen volwassenen de minderjarigen verplichten hun inkomsten aan hen af te dragen. De wijze waarop minderjarigen uit arme families bijdragen aan het gezinsinkomen, is vooral door hulp in de huishouding (alleen meisjes), straathandel, bedelarij, diefstal en prostitutie.

Armoede maakt het voor minderjarigen, net als voor volwassenen onmogelijk om zelfstandig te wonen. Wie echter enig inkomen inbrengt, zal gemakkelijker opvang vinden buiten zijn eigen familie, dan iemand die dit niet doet.

Kinderen uit rijke gezinnen worden vaak tot op volwassen leeftijd onderhouden door hun ouders en andere familieleden. Van hen wordt verwacht dat ze naar school gaan, en studeren. Voor deze kinderen is werken op 16- en 17-jarige leeftijd mogelijk, maar minder gebruikelijk. Soms wonen zij zelfstandig, maar vaak blijven zij tot hun huwelijk thuis wonen.

Angolese ouders die het kunnen betalen, trachten hun kinderen naar Europa te zenden, met het oog op beter onderwijs en betere leefomstandigheden. De

vliegpreis naar Europa is duur (\pm 1.500 USD) en een paspoort en (Schengen)visum zijn voor de reis verplicht. Daarbij komt dat minderjarigen die niet vergezeld worden door hun ouders of wettige vertegenwoordiger, bij uitreis in het bezit dienen te zijn van een door de ouders ondertekende verklaring van toestemming voor uitreis. Het is mede om deze redenen onwaarschijnlijk dat een kind zonder de steun van familie een Europees land zou kunnen bereiken, hoewel niet kan worden uitgesloten dat minderjarigen zonder de vereiste toestemmingsverklaring uitreizen.

In augustus 2001 begon de Angolese regering samen met UNICEF een campagne om de ongeveer vijf miljoen ongeregistreerde kinderen en tieners uit het gehele land te identificeren en te registreren. Zo'n 50.000 van hen zijn door de oorlog gescheiden geraakt van hun ouders. Onder hen zijn straatkinderen, kinderen uit opvanghuizen, maar het overgrote deel van hen bestaat uit kinderen die bij familie of bekenden verblijven. Veel mensen zijn hun documenten kwijtgeraakt, en vele registers zijn door de jaren heen vernield tijdens gevechten. De minister van Justitie heeft aangekondigd dat aan jongeren tot 17 jaar geboorteaktes (*cedula pessoal*) en andere identiteitsdocumenten (*bilhete de identidade*) zullen worden verstrekt.¹⁰¹ De campagne verloopt langzaam. Sinds het begin van de campagne zijn naar schatting 10.000 minderjarigen geregistreerd.

*Opvang*¹⁰²

Normaliter worden minderjarigen bij overlijden of afwezigheid van de ouders opgevangen door familieleden of vrienden. De bereidheid tot opvang door familie is echter sterk afgenomen doordat hierop een overmatig beroep wordt gedaan. Vaak zal men naar andere oplossingen zoeken, dan het opnemen van een alleenstaand minderjarig familielid in de eigen woning. Naarmate het kind een grotere financiële zelfstandigheid heeft, is de bereidheid een kind in eigen gezin op te vangen, weer groter.

Met name in de culturen uit de zuidelijke provincies van Angola is opvang vanzelfsprekend. Het kan echter wel voorkomen dat niemand voor een alleenstaande minderjarige wil zorgen. Dit geldt met name kinderen uit Bakongo-culturen uit de noordelijke provincies van Angola tegen de grens van de DR Congo.

Wettelijk verantwoordelijk voor wezen en andere alleenstaande minderjarigen zijn de directie Kinderen, en het Programma voor Opsporing van Families binnen het ministerie van Assistentie en Sociale Reintegratie. Onder de taakstelling van deze afdelingen valt ook voogdijstelling. De afdelingen zijn zwaar overbelast, ondanks de hulp van ngo's. Het beleid voor wezen en andere alleenstaande minderjarigen wordt uitgevoerd door het Nationale Instituut voor Kinderen (INAC). Internationale ngo's die zich bezighouden met minderjarigen, zijn Save the

¹⁰¹ IRIN (7 augustus 2001)

¹⁰² Gebaseerd op een interview met een medewerker van UNICEF (29 augustus 2001)

Children - opsporing van familie -, en het Christian Children's Fund. Er zijn geen gouvernementele noch non-gouvernementele organisaties die zich bezighouden met de opvang van repatrianten.

Over het algemeen worden wezen opgevangen door familie en vrienden. Voogdij wordt zelden officieel geregeld, en als dat wel gebeurt, betreft het met name baby's. Vooral in het geval van alleenstaande minderjarigen uit rijkere families is het niet geloofwaardig dat niemand de zorg van de ouders zou overnemen. Het komt zelden voor dat kinderen in een instituut worden ondergebracht, maar als dit voorkomt, gaat het vaak om kinderen uit middenklasse families. Voor opvang van enige kwaliteit zijn namelijk geld (tot ongeveer 2000 USD) en connecties nodig. Plaatsing geschiedt niet volgens bepaalde criteria; wie op de stoep staat, wordt meestal op een of andere manier, afhankelijk van de eigen financiële bijdrage, (tijdelijk) geholpen. Mede hierdoor zijn de opvanghuizen overvol.

Naast kinderen uit middenklasse families worden ook ontheemde kinderen uit de provincies in het kader van hervestiging in een kindertehuis geplaatst, maar alleen wanneer geen andere opvang gevonden kan worden. Het overgrote deel van de ontheemde kinderen wordt opgevangen door familie of vrienden.

Opvanghuizen voor minderjarigen zijn voornamelijk in de provinciale hoofdsteden te vinden, en dan voornamelijk in Luanda. Het overgrote deel van de minderjarigen die gescheiden zijn geraakt van hun families bevinden zich juist vaak op het platteland. Zij doen om die reden vrijwel nooit beroep op dergelijke opvanghuizen, maar worden opgevangen door bekenden, of andere mensen, die het vaak zelf niet beter hebben, maar zich toch hun lot aantrekken. Waarschijnlijk bevindt nog geen 1% van de minderjarige alleenstaanden zich in opvanghuizen, en wordt de rest opgevangen door de omgeving. Veel kinderen kiezen ervoor, als minst slechte optie, om zich op straat alleen staande te houden, omdat zij dan hun inkomen niet met hun familie hoeven te delen.

Tehuizen accepteren meestal geen alleenstaande minderjarigen in de leeftijd van 16 en 17 jaar meer door het gebrek aan plaatsen. Als ze jong binnenkomen, kunnen kinderen vaak wel tot de leeftijd van 18 tot 20 jaar in een tehuis blijven. Over het algemeen blijven jongens langer in weeshuizen dan meisjes, omdat meisjes vaak werk kunnen vinden als hulp in de huishouding. Vanaf 15 tot 20 jaar zijn de bewoners van weeshuizen vrijwel altijd jongens. Over het algemeen kiezen alleenstaande minderjarigen er niet voor om in een tehuis te verblijven, omdat ze de vrijheid van de straat verkiezen boven de regels van een opvanghuis. Straatkinderen worden over het algemeen beter bereikt door middel van straatwerk, dan door echte opvang.

Het probleem van de weeshuizen is dat er geen controle van de kwaliteit plaatsvindt. Er zijn weeshuizen van goede tot zeer slechte kwaliteit, maar over het algemeen is er een gebrek aan middelen. De weeshuizen zijn altijd overbezet.

Gemiddeld krijgen kinderen in opvanghuizen twee maaltijden per dag, wat gewoon is voor ongeveer de helft van de Angolese bevolking. Meestal heeft het opvanghuis een leraar in dienst, waardoor de kinderen eventueel zonder documenten naar school kunnen.

In het verleden is er geen expliciet verzet geweest van de kant van de Angolese regering tegen het opzetten van nieuwe opvangcentra voor minderjarigen door ngo's. In de praktijk was er echter sprake van zoveel twijfel en uitstel, dat alle initiatieven uiteindelijk werden stopgezet.

4.4 Activiteiten van internationale organisaties

De internationale organisaties in Angola zien zich geconfronteerd met ongeveer 1,9 miljoen hulpvragende ontheemde Angolezen. Daarnaast heeft de regering de humanitaire hulporganisaties gevraagd ook de groep van ongeveer 350.000 familieleden van voormalige UNITA-strijders van hulp te voorzien. Terwijl het aantal hulpbehoevenden is gegroeid, hebben de donoren het afgelopen jaar slechts 48% van het benodigde budget van de gezamenlijke hulporganisaties toegekend. De Angolese regering zegde begin 2002 toe 57 miljoen USD uit te trekken voor de opvang van ontheemden, maar in mei 2002 had de regering nog geen enkele uitgave gedaan.¹⁰³ De donoren eisen dat de Angolese regering meer verantwoordelijkheid neemt voor de sociaal-economische en humanitaire situatie in eigen land. Ondertussen wordt de humanitaire situatie door de VN kritiek genoemd.¹⁰⁴

UNHCR staat op het standpunt dat, gezien de zeer slechte humanitaire situatie in Angola, afgewezen Angolese asielzoekers vooralsnog niet naar dat land teruggezonden zouden moeten worden. UNHCR sluit in dit standpunt ook terugkeer naar Luanda in. Het is verder beleid dat de organisatie terugkeer van Angolese vluchtelingen (uit de regio) niet aanmoedigt of faciliteert, aangezien de organisatie minimumvoorwaarden op het gebied van veiligheid niet aanwezig acht. In de praktijk begeleidt UNHCR wel vrijwillige terugkeerders uit de regio.

4.5 Beleid andere Europese landen

Nederland behoort tot de Europese landen met het grootste aantal asielaanvragen door Angolezen. Andere landen zijn het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Zwitserland en België.

¹⁰³ IRIN, *Interview with Humanitarian Coordinator Eric de Mul* (10 mei 2002)

¹⁰⁴ Ibrahim Gambari, *Briefing to the Security Council on the Situation in Angola* (22 april 2002), p. 5

Verenigd Koninkrijk

Het Verenigd Koninkrijk kent geen specifieke groepen uit Angola die recht hebben op een vluchtelingenstatus. Om humanitaire redenen worden jonge mannen tussen de 15 en 25 jaar die aangeven te vrezen voor gedwongen rekrutering, niet teruggezonden. Hetzelfde geldt voor jonge vrouwen van buiten Luanda, omdat zij volgens ngo's een relatief groot risico lopen ontvoerd te worden. Op moment van schrijven van dit ambtsbericht werd het beleid ten opzichte van Angola heroverwogen in het licht van de staakt-het-vuren overeenkomst van 4 april 2002.

Afgewezen asielzoekers worden alleen teruggestuurd naar Luanda, en slechts wanneer zij daar eerder hebben verbleven of daar goede contacten hebben.

Frankrijk

Frankrijk onderscheidt geen specifieke groepen Angolese asielzoekers, die meer kans maken op een vluchtelingen- of subsidiaire status. Uitzetting naar Angola komt voor, maar is moeilijk om technische redenen.

Zwitserland

Zwitserland kent geen categorieën asielzoekers die eerder in aanmerking worden gebracht voor een vluchtelingenstatus of een andere verblijfstitel. In de verslagperiode werden 6 uitgeprocedeerde Angolese asielzoekers daadwerkelijk uitgezet, waarvan 3 naar Angola en 3 naar Portugal. Angola wordt door Zwitserland als een veilig land voor terugkeer aangemerkt.

België

België onderscheidt de volgende groepen asielzoekers uit Angola die een verhoogd risico lopen op vervolging: politiek actieve leden van UNITA en FLEC, en deserteurs. Bij een negatieve beslissing vaardigt het Commissariaat Generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen altijd een aanbeveling uit om bij eventuele gedwongen terugkeer rekening te houden met de moeilijke humanitaire situatie in Angola.

4.6 Samenvatting

Van de Angolese bevolking is ruim eenderde, namelijk ongeveer 4,5 miljoen personen ontheemd; ongeveer 1,9 miljoen van hen doen een beroep op bijstand van hulporganisaties. De toename van een half miljoen ontheemden ten opzichte van de vorige verslagperiode wordt veroorzaakt door de mensen die uit de voorheen ontoegankelijke gebieden weg zijn getrokken, en een beroep doen op de hulporganisaties. Tegenover het toegenomen aantal ontheemden staat dat het afgelopen jaar slechts 10% van het benodigde budget van de hulporganisaties gehonoreerd werd. Zonder aanvullende bijstand van donoren voorzien de VN een humanitaire crisis.

Ongeveer 40% van de Angolese bevolking leeft, al dan niet als ontheemde, in Luanda. Veel van de overige 60% woont in de provinciale hoofdsteden. De meeste hulp wordt gegeven in ontheemdenkampen aan de randen van de provinciale hoofdsteden.

Dat de UNHCR ook terugkeer van uitgeprocedeerde asielzoekers naar Luanda afraadt, heeft voornamelijk te maken met de humanitaire situatie in de hoofdstad. WFP en andere humanitaire organisaties distribueren er geen voedsel, omdat nauwelijks onderscheid te maken is tussen de arme bevolking van Luanda en de ontheemden. De meeste ontheemden komen niet in kampen terecht, maar zoeken hun eigen weg in het informele circuit van Luanda.

Objectieve zelfstandigheid van 16- en 17-jarigen is voor een deel afhankelijk van sociaal-culturele waarden, en voor een deel van de sociaal-economische situatie. Op het platteland komt het voor dat men op 16-jarige leeftijd getrouwd is, al moet hiervoor wel toestemming door de ouders gegeven worden. In de steden is zelfstandigheid van minderjarigen afhankelijk van hun bijdrage aan het gezinsinkomen. In armere milieus begint men op jongere leeftijd, soms al onder de 10 jaar, met het vergaren van een inkomen. Kinderen uit rijkere milieus worden echter vaak tot op volwassen leeftijd onderhouden door hun ouders. Werken op 16- en 17-jarige leeftijd is voor deze klasse mogelijk, maar minder gebruikelijk. Er bestaat een aantal opvangcentra voor alleenstaande minderjarigen in Angola, maar er zijn geen kwaliteitseisen waaraan die opvang moet voldoen. De opvanghuizen verschillen onderling erg in kwaliteit. De opvang en de instanties die zich bezighouden met opvang zijn zwaar overbelast. Over het algemeen zijn de kinderen in opvanghuizen vaak hervestigde ontheemden uit de provincies zonder contacten in Luanda, of kinderen van middenklassefamilies, die in staat zijn de betalen voor de opvang. Alleenstaande minderjarigen van 16 en 17 jaar worden meestal niet meer toegelaten in opvanghuizen vanwege het tekort aan plaatsen.

5 Samenvatting

In de maanden voorafgaand aan de dood van Savimbi op 22 februari 2002 was het reeds duidelijk dat de gewapende factie van UNITA steeds verder in het nauw gedreven was. De dood van de rebellenleider betekende dat de vredesbesprekingen konden worden hervat. De Angolese regering had namelijk de afgelopen jaren steeds aangegeven wel mee te willen werken aan een dialoog over vrede, maar niet met de persoon Savimbi.

Op 4 april 2002 werd een Memorandum of Understanding ondertekend door de militaire leiders van UNITA en het regeringsleger. Er werd een staakt-het-vuren overeengekomen, alsmede de opname van 5.000 UNITA-militairen in het regeringsleger, de demobilisatie en inkwartiering van de ongeveer 50.000 overige UNITA-militairen, en opvang van hun families. Voorzien wordt dat deze fase in het vredesproces, die voornamelijk tot doel heeft militaire kwesties tot een oplossing te brengen, in september 2002 tot een einde wordt gebracht. In de fase die daarna aanbreekt, zullen de politieke punten van het Lusaka-protocol aan de orde komen. Binnen twee tot tweeënehalfjaar zouden er verkiezingen gehouden moeten worden.

De vraag is echter in hoeverre de voormalige gewapende factie van UNITA in de tussentijd in staat zal zijn zich samen met de politieke UNITA-facties te transformeren tot een politieke organisatie. Of de wapens echt allemaal neergelegd zullen worden, is mede afhankelijk van de vraag of de voormalige UNITA-strijders die zich de afgelopen maanden voor demilitarisatie hebben aangemeld, naar tevredenheid kunnen worden opgevangen, en of hun voldoende perspectieven geboden kunnen worden voor de toekomst.

Ook valt nog te bezien hoe de strijd om het politieke leiderschap van UNITA zal verlopen. Voormalig secretaris-generaal Lukamba Gato van de gewapende UNITA-factie heeft zichzelf uitgeroepen tot de coördinator van een management commissie, die de voorbereidingen moet gaan treffen voor de verkiezing van dat nieuwe leiderschap. De leider van UNITA-Renovada, Manuvakola, stelde de positie van Gato ter discussie, maar trad eind juli 2002 af. Een groot deel van de UNITA-parlementariërs en UNITA-vertegenwoordigers in Europa lijkt wel achter Gato te staan. Overigens hebben de UNITA-vertegenwoordigers in het buitenland nog geen aanstalten gemaakt terug te keren naar Angola voor besprekingen over een herenigd UNITA.

Parallel aan de besprekingen die resulteerden in de ondertekening van het Memorandum of Understanding op 4 april 2002, werd op 2 april 2002 door het parlement een Amnestiewet aangenomen. Deze wet is in ieder geval van toepassing op voormalige UNITA-strijders en militairen uit het Angolese regeringsleger. Of hij ook geldt voor strijders van gewapende FLEC-facties die de

wapens neerleggen, is onduidelijk, al wordt algemeen aangenomen dat ook zij door de autoriteiten met rust gelaten worden.

De speciale adviseur voor Afrika van de secretaris-generaal van de Verenigde Naties heeft reserves ten aanzien van deze amnestieregeling kenbaar gemaakt aan de Angolese regering.

Vooralsnog wordt het staakt-het-vuren gerespecteerd door de UNITA-strijders, die zich vaak zwaar ondervoed bij de voor hen ingerichte kampen melden. Een toenemend aantal ontheemden en voormalige UNITA-strijders doet een beroep op de hulporganisaties, terwijl de donoren het afgelopen jaar minder fondsen hebben toegezegd. De donoren eisen dat de Angolese regering meer (organisatorische en financiële) verantwoordelijkheid neemt voor de sociaal-economische en humanitaire situatie in Angola. Ondertussen sterven in de demobilisatie- en ontheemdenkampen dagelijks mensen aan ondervoeding en ziekte. Gevolg is dat zich een humanitaire crisis ontwikkelt. Volgens de hulporganisaties bevinden zich in de voorheen ontoegankelijke gebieden nog steeds grote aantallen mensen, waarschijnlijk de meest zwakken.

Het Memorandum of Understanding wordt weliswaar gepresenteerd als een verzoening tussen de regering en UNITA, maar in feite is de positie van de regering in het algemeen, en de MPLA in het bijzonder, ten opzichte van UNITA sterker dan ooit. De gevolgen van het staakt-het-vuren, en die nieuwe sterke positie van de regering, op de mensenrechtensituatie kunnen nog niet beoordeeld worden, daar de ontwikkelingen daaromtrent nog van te recente datum zijn.

De veiligheidssituatie in Angola is sinds 4 april 2002 sterk verbeterd. Sinds de ondertekening van het Memorandum of Understanding op 4 april 2002 is het staakt-het-vuren door zowel het regeringsleger als UNITA gerespecteerd. Enkele gevallen van gewapende plundering hebben zich sindsdien wel voorgedaan. Deze worden vaak veroorzaakt door honger onder voormalige UNITA-strijders, en kunnen niet altijd effectief bestreden worden door de Angolese politie. Om deze reden kunnen de voormalige relatief onveilige gebieden nog niet veilig genoemd worden. De onderverdeling naar gebieden van de veiligheidssituatie is nu als volgt:

1. Veilige gebieden: de hoofdstad Luanda, de kustgebieden van de provincies Namibe, Benguela, Kwanza Sul en Cabinda, en alle provinciale hoofdsteden.
2. Overgangsgebieden: alle overige gebieden.

Angola is partij bij de belangrijkste mensenrechtenverdragen. De grondwet voorziet in de bescherming van fundamentele rechten en vrijheden, maar de lagere wetgeving heeft herziening om ook daadwerkelijk in de naleving van die rechten en vrijheden te voorzien.

Veel mensenrechtenschendingen in Angola zijn het gevolg van onachtzaamheid, onverschilligheid, en een gebrek aan middelen aan de kant van de overheidsdiensten om effectieve bescherming tegen schendingen te bieden. Dit geldt met name op het platteland, en dan nog versterkt in de voorheen ontoegankelijke gebieden. Van doelbewuste mensenrechtenschendingen als onderdeel van beleid is over het algemeen geen sprake. Waar mensenrechtenschendingen wel gevolg zijn van doelbewuste actie, zal het onderscheid met schendingen als gevolg van willekeur moeilijk herkenbaar zijn.

De belangrijkste bestemmingslanden voor asiel in Europa zijn naast Nederland het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Zwitserland en België. Lidmaatschap van UNITA, FLEC of FNLA in combinatie met individuele vrees voor vervolging kan in Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en België leiden tot vluchtelingschap. In het Verenigd Koninkrijk geeft men jonge mannen en vrouwen een tijdelijke gedoogstatus vanwege het risico op gedwongen rekrutering en ontvoering, en België onderscheidt deserteurs als categorie asielzoekers met een verhoogd risico op vervolging.

België geeft bij een negatieve beschikking altijd het advies dat de uitgeprocedeerde asielzoekers niet uitgezet worden naar Angola vanwege de humanitaire situatie aldaar. Het Verenigd Koninkrijk zet alleen mensen met nauwe banden in Luanda uit naar de hoofdstad. Zwitserland en Frankrijk zetten uit, al zijn er in Frankrijk vaak technische belemmeringen die effectuering van het uitzettingsbeleid bemoeilijken.

Literatuurlijst

Boeken

Cilliers, J. en C. Dietrich (eds.), *Angola's War Economy. The Role of Oil and Diamonds* (Pretoria 2000)

Europa Publications, *Africa South of the Sahara 2002* (Londen 2001), pp. 29-54

International Institute for Strategic Studies, *The military balance 2001-2002* (oktober 2001)

Rapporten

Declaration by the government of the Republic of Angola (13 maart 2002)

Economist Intelligence Unit, *Country Profile for Angola 2001* (Londen 2001)

Economist Intelligence Unit, *Country Report for Angola* (Londen; tot en met juni 2001) maandelijks uitgave

Global Witness, *A Crude Awakening. The role of the oil and banking industries in Angola's civil war and the plunder of state assets* (Londen 1999)

Human Rights Watch, *World Report for 2001-Angola* (januari 2002)

Memorandum of understanding addendum to the Lusaka-protocol for the cessation of hostilities and the resolution of outstanding military issues under the Lusaka-protocol (4 april 2002)

Special Adviser on Africa to the Secretary-General of the United Nations, Ibrahim Gambari, *Briefing to the Security Council on the situation in Angola* (22 april 2002)

Swedish International Development Cooperation Agency, *Towards gender equality in Angola: A profile on gender relations* (april 2000)

UNICEF, *Angola Situation Report* (tot en met juni 2002) maandelijks uitgave

United Nations Office for Angola/Human Rights Department (UNOA/HRD), *Angola Weekly Report* (Luanda; tot en met juni 2002) wekelijkse uitgave

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA),
Angola Situation Report (tot en met juni 2002) wekelijkse uitgave

UNSC, (S/2002/300) *Identical letters dated 20 March 2002 from the permanent representative from the Republic of Angola to the United Nations addressed to the secretary-general and the president of the security council* (21 maart 2002)

UNSC, (S/2002/346) *Letter dated 1 April from the Charge d'Affaires a.i. of the Permanent Mission of Angola to the United Nations addressed to the President of the Security Council* (3 april 2002)

UNSC, (S/2002/486) *Additional report of the Monitoring Mechanism on Sanctions against UNITA* (26 april 2002)

UNSC, (S/2002/537) *Report of the Security Council Mission to the Great Lakes region, 27 April-7 May 2002* (13 mei 2002)

UNSC, (S/2002/834) *Report of the Secretary-General to the Security Council on Angola* (26 juli 2002)

US Department of State, *Human Rights Report for 2001-Angola* (Washington DC maart 2002)

World Food Program, *Angola Situation Report* (tot en met juni 2002) wekelijkse uitgave

Tijdschriftartikelen, krantenartikelen en persberichten

Angolan Media Mirror (tot en met juni 2002) wekelijkse uitgave met artikelen uit *Jornal de Angola, Agora en Folha 8*

Agence France Presse, Algemeen Nederlands Persbureau, Associated Press, BBC World Service, IRIN, Reuters, Radio France Internationale

Bijlage 1 Kaart van Angola

Bijlage 2 Lijst van gevangenen in Angola

Gevangenen bekend bij UNOA:

1. Penitenciara de Luanda
2. Penitenciara de Viana
- 2A Sector Feminino de Viana
3. Penitenciara de Sao Paulo
4. Penitenciara de Huambo
- 4A Sector Feminino de Huambo
5. Penitenciara de Uige
6. Penitenciara de Lubango
- 6A Sector Feminino de Lubango
7. Penitenciara de Malange
- 7A Sector Feminino de Malange
8. Penitenciara de Benguela
- 8A Sector Feminino de Benguela
9. Penitenciara de Cunene
- 9A Sector Feminino de Cunene
10. Penitenciar de Cuando Cubando
11. Penitenciara de Kuanza Sul
- 11A Sector Feminino de Kuanza Sul
12. Penitenciara de Bié
13. Penitenciara de Zaire
14. Penitenciara de Namibe
- 14A Sector Feminino de Namibe
15. Unidade Penitenciara de Bentiaba
16. Penitenciara de Cabinda
17. Penitenciara de Kuanza Norte
- 17A Sector Feminino de Kuanza Norte
18. Penitenciara de Lunda Norte
- 18A Sector Feminino de Lunda Norte
19. Penitenciara de Moxico
20. Penitentiara de Lunda Sul
- 20A Sector Feminino de Lunda Sul